

**UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA de TEOLOGIE ORTODOXĂ**

**Conf. univ. dr.
MARIUS LIVIU TELEA**

**ISTORIA ȘI
SPIRITUALITATEA
BIZANȚULUI**

- SUPORT DE CURS PENTRU ANUL 2, SEMESTRUL I -

ALBA IULIA

STUDIUL 1

IMPERIUL LATIN DE CONSTANTINOPOL ȘI STATELE GRECEȘTI SUCCESOARE ALE IMPERIULUI BIZANTIN (1204-1261)

1. DEZMEMBRAREA IMPERIULUI BIZANTIN:

1. 1. NOUA CONFIGURAȚIE A STATELOR ORIENTALE:

- cucerirea Constantinopolului de către cruciați a avut ca o **primă și importantă urmare schimbarea profundă a lumii orientale în ceea ce privește configurația statelor și a formațiunilor statale.**
- pe ruinele Imperiului s-au născut o **multitudine de SENIORII FEUDALE LATINE.**

1. 2. IMPERIUL LATIN DE CONSTANTINOPOL:

- astfel, **un IMPERIU LATIN s-a constituit la CONSTANTINOPOL** unde **BALDOUIN, CONTE DE FLANDRA, a fost ales suveran de către baronii cruciadei.**

1. 3. REGATUL TESALONICULUI:

- apoi, **un REGAT AL TESALONICULUI, vasal, teoretic, împăratului de Constantinopol, s-a constituit în favoarea lui BONIFACIU DE MONTFERRAT.**

1. 4. ALTE DUCATE: *NICEEA, PHILIPPOPOLIS, DIDYMOTICA ȘI ADRAMYTTON:*

- totodată, mai existau duci **titulari la NICEEA și PHILIPPOPOLIS, SENIORI DE DIDYMOTICA și de ADRAMYTTON.**

1. 5. ALTE STATE LATINE: *BODONITZA, NEGROPONTE, ATENA ȘI ACHAIA:*

- câteva săptămâni mai târziu, cavalcada victorioasă care l-a dus pe **BONIFACIU DE MONTFERRAT** până la **ATENA și CORINT**, a avut ca rezultat **întemeierea altor state latine**, precum:

- **MARCHIZATUL DE BODONITZA;**
- **SENIORIA DE NEGROPONTE;**
- **DUCATUL DE ATENA:**
  - guvernat de **familia burgundă LA ROCHE;**
- **PRINCIPATUL DE ACHAIA SAU MOREEA:**
  - cucerit de **GEOFFROY DE VILLEHARDOUIN și GUILLAUME de CHAMPLITTE DIN CHAMPAGNE**, fiind **statul creat de cruciada din 1204 care va dura cel mai mult;**

1. 6. TERITORIILE OCUPATE DE STATUL VENEȚIAN:

- pe de altă parte, **VENEȚIA a ocupat:**
  - **DURAZZO, pe coasta Epirului;**
  - **MODON și CORON în Peloponez;**
  - **CRETA și EUBEEA;**
  - **GALLIPOLI, RODOSTO, HERACLEEA;**
  - **un vast cartier din Constantinopol;**

- Veneția și-a obligat patricienii să se instaleze în insulele arhipelagului unde au fost fondate:

- DUCATUL DE NAXOS;
- MARELE DUCAT DE LEMNOS;
- SENIORIA DE SANTORIN;

- stăpână peste acest vast imperiu colonial, Republica venețiană putea în mod legitim să-și lase dogele să se intituleze, e drept cam excentric: „senior peste un sfert și jumătate din imperiul grec”, peste 5/8 din teritoriul său.

1. 7. APARIȚIA A NUMEROASE STATE GRECEȘTI:

- prăbușirea Imperiului bizantin a determinat și nașterea unei multitudini de state grecești.

○ IMPERIUL DE TRAPEZUNT:

- la TRAPEZUNT, doi principii, ALEXIOS ȘI DAVID, descendenți ai familiei Comnenilor, au pus bazele unui imperiu care ocupa întregul litoral al Mării Negre, de la Heracleea până în Caucaz și care va dura până la mijlocul secolului al XV-lea (1461).

○ DESPOTATUL DE EPIR:

- în EPIR, un bastard din familia Anghelilor, MICHELANGELO COMNENUL, a creat un despotat care se întindea de la Naupactos până la Durazzo.

○ IMPERIUL GREC DE NICEEA:

- la NICEEA, ginerele lui Alexion al III-lea Anghelos, THEODOR LASCARIS, a adunat în jurul său tot ce a rămas din aristocrația constantinopolitană și din înaltul cler bizantin și, în 1208, s-a încoronat solemn „împărat al romanilor”.

- oameni ambițioși, precum:

- GABALAS în Rhodos;
- MANKAPHAS la Philadelphia;
- LEON SGUROS în Argos și Corint,

și-au constituit alte seniorii din resturile Imperiului.

- se părea că acesta era sfârșitul Bizanțului.

1. 8. SEMNIFICAȚIA APARIȚIEI NOILOR STATE:

- între aceste organisme noi care s-au născut în viața politică, existau mari diferențe.

- Imperiul latin, cu toate calitățile reale ale primilor doi suverani ai săi, a supraviețuit cu mare greutate jumătate de secol (1204-1261), dar slăbiciunea sa originară l-a făcut, inevitabil, efemer.

- între greci, dimpotrivă, victoria străinilor a redeșteptat patriotismul și conștiința naționalității bizantine.

- toți acești conducători, în jurul cărora s-au regrupat toate forțele lumii grecești, aveau o singură ambiție: să recucerească Constantinopolul de la latinii detestați.

- nu mai rămânea decât a se vedea care din cele două imperii grecești rivale, cel de Niceea sau cel de Epir, va reuși s-o facă.

2. IMPERIUL LATIN DE CONSTANTINOPOL:

2. 1. LIPSA DE AUTORITATE ÎN IMPERIUL LATIN DE CONSTANTINOPOL :

- pentru ca opera născută din cruciada a patra să aibă șanse de supraviețuire, **trebuia ca noul Imperiu să aibă o conducere fermă, o organizare puternic centralizată.**

- ori, **în statul pur feudal pe care latinii l-au fondat, împăratul nu era decât primul dintre baroni.**

- **autoritatea sa, teritorial foarte restrânsă, este aproape nulă din punct de vedere politic.**

- **Baldouin însuși, în preziua urcării sale pe tron, a trebuit să lupte cu nesupusul său vasal, regele Tesalonicului, și chiar dacă a reușit să-l aducă sub ascultare, niciodată înțelegerea dintre ei n-a fost durabilă.**

- **Henric I (Henri d'Angre), fratele și succesorul lui Baldouin între anii 1205-1216, s-a lovit de aceleași dificultăți.**

- **el a reușit cu ajutorul abilității sale să-și impună autoritatea la Tesalonic (1209) și a se face recunoscut ca suveran.**

- totuși, **feudalii greci, ducele de Atena și principele de Ahaia, n-au manifestat nici o atenție față de problemele Imperiului și au devenit aproape independenți.**

- Imperiul latin nu putea aștepta decât puține lucruri bune de la venețieni, prea temători față de încălcarea propriilor privilegii și preocupați în mod egoist numai de propriile lor interese.

- cu grecii învinși, o înțelegere era imposibilă.

2. 2. PERICOLUL VLAHO-BULGAR. ACȚIUNILE LUI IONIȚĂ CALOIAN:

- cu toate eforturile pe care le-au făcut câțiva suverani latini, Montferrat la Tesalonic, Villehardouinii în Ahaia, pentru a atenua ura și a face să se uite brutalitățile cuceririi, **poporul grec, în general, a rămas ostil străinilor și aștepta cu nerăbdare eliberatorul să vină din Epir sau din Niceea.**

- în sfârșit, **pericolului grec sigur, i se adăuga pericolul vlaho-bulgar posibil.**

- **latinii au comis greșeala de a refuza alianța oferită de Ioniță Caloian și, în loc să beneficieze de un ajutor pe care l-ar fi putut obține de la vlaho-bulgari pentru a lupta împotriva bizantinilor, au făcut din ei inamici ireconciliabili.**

- **vlaho-bulgarii s-au aliat cu suveranii greci de Niceea împotriva latinilor.**

- în primele momente ale derutei ce a urmat cuceririi Constantinopolului, se părea că latinii au triumfat peste tot.

- Tessalia, Grecia centrală, Peloponezul, au fost cucerite în câteva săptămâni fără ca ei să întâmpine o rezistență serioasă.
- în Asia Mică, Henri d'Angre a învins pe greci la Poimamenon, în Bithinia și puterea lui Teodor Lascaris, care n-a mai rămas decât în Brusa și părea că a eșuat, a fost salvată de invazia bulgară în Tracia.
- **Ioniță a atacat Imperiul latin înconjurat din toate părțile de grecii revoltați.**
- îndrăzneț, dar cu trupe slabe, împăratul BALDOUIN I și DOGELE DANDOLO s-au aruncat asupra dușmanului.
- **armatele latine au suferit o gravă înfrângere pe câmpia de la ADRIANOPOL (1205), unde Baldouin I a căzut în luptă.**
- timp de doi ani, **Ioniță și-a purtat armatele devastatoare prin întreaga Macedonia, avid de a răzbuna ceea ce VASILE AL II-LEA făcuse bulgarilor, numindu-se, în opoziție cu Bulgaroctonul, ROMAIOTONUL, adică „omorătorul de romani”.**
- el a asediat Tesalonicul dar, din fericire pentru latini, a murit, probabil asasinat (1207).
- **TEODOR LASCARIS a profitat de această situație pentru a-și restabili și consolida puterea.**
- în timpul domniei lui Henric I, cel mai destoinic suveran pe care l-a avut Imperiul latin de Constantinopol, se mai credea că statul întemeiat de cruciadă își va asigura supraviețuirea.

2. 3. POLITICA RESTAURATOARE A LUI HENRIC I:

- **Henric, după moartea lui Ioniță, a încheiat PACE CU VLAHO-BULGARII, îndepărtând astfel de Imperiu o mare amenințare.**
- el a izbutit să restabilească unitatea între latini și să impună autoritatea imperială marilor săi vasali, a reușit să dobândească supunerea și chiar relativa simpatie a unei părți a supușilor săi greci.
- în același timp, a reluat, cu ajutorul Comnenilor de la Trapezunt, **ofensiva în Asia Mică.**
- o primă expediție, în 1206, îi asigură stăpânirea asupra unei jumătăți din Bithinia.
- în 1212 a învins pe Teodor Lascaris la Iuparcos, obligându-l să-i cedeze o parte din Mysia și Bithinia.

3. SITUAȚIA BISERICII ORTODOXE ȘI A CREDINCIOȘILOR EI ÎN IMPERIUL LATIN DE CONSTANTINOPOL:

3. 1. ALEGEREA NOULUI PATRIARH DE CONSTANTINOPOL:

- căderea capitalei Imperiului bizantin în mâna latinilor nu prevestea nimic bun cu privire la situația Bisericii Ortodoxe.

- perspectivele clerului grec s-au complicat când, în **1206**, a murit **patriarhul IOAN AL X-LEA CAMATEROS**, care se refugiase în Bulgaria după **căderea Constantinopolului**.
- cu încuviințarea împăratului, **clerul grec s-a adresat lui Inocențiu al III-lea cerându-i permisiunea de a-și alege un nou patriarh**.
- Henric le-a permis să-și aleagă întâistătătorul **cu condiția ca acesta să recunoască supremația papei**.
- însă, **grecii au refuzat această condiție, în această funcție fiind numit venețianul THOMAS MOROSINI**.
- crearea la Constantinopol a unei patriarhii latine menite să înlocuiască Patriarhia ortodoxă reprezenta în mod tipic **comportamentul unui regim de ocupație**.
- implantat în mod artificial, ea a fost lipsită de la bun început de legitimitate și de sprijin popular.
- acest episcopat nu avea nici un fel de viabilitate pentru că autoritatea sa spirituală n-a fost niciodată acceptată de credincioșii locali.

3. 2. ATITUDINEA BISERICII ROMANE ÎN TIMPUL OCUPAȚIEI. ABUZURILE NOULUI CLER:

○ SITUAȚIA JURISDICȚIEI ȘI DREPTURILOR PAPALE:

- în perioada stăpânirii latine, **Biserica romană**, departe de a face concesii, **n-a manifestat decât o dorință deschisă pentru puterea în planul jurisdicției religioase**.
- grecii au constatat astfel în mod direct ceea ce au presupus de secole: că **în spatele unor argumente teologice se aflau marile ambiții de hegemonie ale papalității care voia să impună întregii lumi creștine propria voință politică și concepția sa în domeniul administrației**.
- dar politica inflexibilă a Bisericii romane în teritoriile cucerite a anulat toate încercările acesteia de a prinde rădăcini.
- la începuturile Imperiului latin, **situația papei a fost foarte delicată**.
- având în vedere înțelegerea dintre cruciați și Veneția, **dacă împăratul era ales dintre francezi, patriarhul latin trebuia să provină din rândul clerului venețian**.
- **interesele curții papale au fost neglijate în convenție**.
- nu s-a pomenit nimic nici de participarea papei la alegerea patriarhului, nici de veniturile ce trebuiau să revină papei.
- când clerul de la biserica Sfânta Sofia, compus din venețieni, a ales ca patriarh un venețian, cu toate că papa a considerat alegerea sa fiind necanonică, a fost obligat, în cele din urmă, să cedeze și să confirme alegerea lui „din proprie inițiativă”.

○ ATITUDINEA ROMEI FAȚĂ DE CLERUL GREC:

- **atitudinea Romei față de clerul grec a fost una ambiguă**.
- se știe că **cea mai mare parte a episcopilor greci și a preoților au rămas în fruntea credincioșilor**.

- **papalitatea a acceptat să se numească greci în fruntea eparhiilor unde majoritatea populației aparținea acestui rit și să folosească pâinea dospită în săvârșirea Sfintei Euharistii.**

- **în același timp însă, legați papali au sosit în Peninsula Balcanică și în Asia Mică încercând să determine clerul grec să adere la unire.**

○ **SINODUL DE LA LATERAN DIN 1215:**

- la sfârșitul pontificatului său, **Inocențiu al III-lea a obținut victoria pe care și-au dorit-o toți antecesorii săi: SINODUL DE LA LATERAN, din 1215, proclamat de Biserica Apuseană ca ecumenic, l-a recunoscut pe papă drept conducător suprem al Bisericii Răsăritene și i-a declarat pe patriarhii latini din Orient (de Constantinopol, Ierusalim și Antiohia) ca dependenți ierarhic de Roma.**

- dar **aparenta subordonare a Bisericii Răsăritene era una parțială.**

- pentru a fi completă **ar fi fost necesară uniunea religioasă**, supunerea spirituală a întregii populații ortodoxe din această parte a lumii.

- dar **acest lucru nu a putut fi obținut nici de Inocențiu al III-lea și nici de urmașii săi.**

- nici în raporturile cu supușii, noii stăpâni nu au ajuns la rezultatele pe care scontau.

- **rezistența ortodoxă a avut ca efect elaborarea unui canon, Constitutio 9, la Sinodul din 1215, prin care papa Inocențiu al III-lea îi lăsa fiecărui credincios posibilitatea alegerii ritului și a limbii în care se desfășura acesta.**

○ **ABUZURILE BISERICII ROMANE ASUPRA CLERULUI GREC:**

- însă **prevederile canonului nu au fost respectate**, astfel că **s-au înregistrat numeroase abuzuri care au dus la moartea martirică a numeroase fețe bisericești, îndeosebi călugări.**

- **martiri s-au înregistrat și în Biserica Ciprului, unde, la 19 mai 1231, au fost uciși treisprezece monahi de la mănăstirea Panaghias Kantaras pentru că au refuzat să se împărtășească cu azimă.**

- noul cler instalat în această insulă pretindea că **nici un preot, egumen sau episcop să nu-și poată prelua atribuțiile fără permisiunea episcopului latin.**

- toți episcopii ortodocși nou numiți trebuiau să vină și să îngenuncheze în fața episcopului latin și, potrivit uzanțelor federale, să depună jurământ de credință și supunere față suzeran.

- **folosirea forței în domeniu confesional a devenit o practică obișnuită.**

- în 1243, printr-o bulă adresată clerului latin din Cipru, papa Inocențiu al V-lea (1245-1254) recomanda episcopilor latini câteva măsuri pentru **a se asigura că preoții greci, atunci când săvârșesc Sfânta Împărtășanie, urmează ritul Bisericii romane și că toate hirotonirile sunt făcute de ei și nu de către episcopii greci.**

- **treizeci și două de biserici ortodoxe din Constantinopol au fost luate de latini.**

3. 3. INTERESELE COMERCIALE ȘI POLITICE ALE VENEȚIENILOR ÎN TIMPUL OCUPAȚIEI:

- nici **venețienii nu s-au dovedit a fi apărători ai intereselor creștine** în noua lor postură de cuceritori.

- la scurtă vreme **după ce s-au instalat la Constantinopol, principala lor preocupare a fost să-și asigure desfășurarea în continuare a activității comerciale în întregul Orient musulman, fără să țină cont de interesele formațiunilor statele creștine din această zonă.**

- din Constantinopol, unde își aveau baza, **s-au răspândit în toate porturile Mării Negre.**

- nefiind mulțumiți numai cu atât, ei **au stabilit raporturi directe cu selgiucizii din Asia Mică**, cu toate că se știa că **aceștia erau în conflict permanent cu grecii de la Niceea.**

- **negustorii venețieni s-au introdus foarte bine, între 1204 și 1220, la curtea suveranilor otomani de la IKONION.**

- în această perioadă ei **au reușit să obțină trei tratate comerciale avantajoase de la trei sultani diferiți.**

- venețienii se bucurau de încrederea musulmană în asemenea măsură încât **au fost pe punctul de a intermedia un tratat secret de alianță între Sultanatul de Ikonion și Imperiul latin de Constantinopol, îndreptat împotriva grecilor de la Niceea.**

- prietenia și colaborarea care a existat între venețieni și turci la începutul veacului al XIII-lea au fost dovedite și de un caz deosebit.

- în 1228, trimisul special al Veneției la Ikonion, FILIPPO JULIANO, a scris senatului său că un alt trimis, MARCO LONGO, venețian și el dar reprezentant al împăratului latin de Constantinopol, a oferit arme și armuri sultanului, care a apreciat în mod deosebit gestul.

- **problemele interne și conjunctura internațională** au preocupat în asemenea măsură Imperiul încât împărații săi **au abandonat complet ideea de cruciadă pentru eliberarea Locurilor Sfinte ale creștinismului.**

- mai mult, **Inocențiu al III-lea a pus la cale o nouă cruciadă dar care trebuia să pornească direct din Occident**, fără să se mai ia în considerare capul de pod care putea fi Constantinopolul într-o asemenea inițiativă.

- cedând presiunilor papei, **împăratul FREDERIC AL II-LEA AL GERMANIEI (1220-1250), care nu voia deloc să lupte cu musulmanii, a simulat o plecare la cruciadă, dar s-a întors imediat.**

- a fost nevoie de o excomunicare pentru a-l determina să plece din nou și, de această dată, a ajuns cu bine la Ierusalim.

- însă, **în loc să se războiască, el a avut o întrevvedere amicală cu sultanul Egiptului.**

- profitând de faptul că împăratul vorbea bine araba, cei doi **au discutat probleme care în mod normal le abordează șefii de stat cu preocupări comune.**
- astfel s-a născut un **tratat comercial cu Egiptul** (TRATATUL DE LA JAFFA, 11 februarie 1229), acest pact marcând formal, **sfârșitul războaielor religioase purtate de Occident împotriva musulmanilor din Orient.**

4. IMPERIUL GREC DE LA NICEEA ÎN TIMPUL LUI TEODOR LASCARIS (1204 - 1222):

4. 1. ALEGEREA ȘI CARACTERUL DOMNIEI LUI TEODOR LASCARIS:

- după **fuga lui ALEXIOS AL V-LEA DUKAS MURZUPHLOS** din capitala asediată a Imperiului, la 13 aprilie 1204, **un ginere al lui Alexios al III-lea, TEODOR LASCARIS, care avea deja titlul de despot, a fost ales și proclamat basileu în Sfânta Sofia.**
- fugind din Constantinopol la apropierea occidentalilor, **s-a stabilit la început în BRUSA, apoi în NICEEA, cu ajutorul sultanului de Ikonion.**
- astfel, **Niceea a devenit apoi centrul unde s-au regrupat toți demnitarii civili și eclesiastici care au fugit din cruciadă.**
- ridicată la întretăierea unor drumuri importante, la marginea unui mare lac, cu fața spre mare și spre câmpia fertilă a Bithiniei, **Niceea era bogată în tradiții ortodoxe** prin cele două Sinoade ecumenice ținute aici.
- nici un alt oraș n-ar fi putut împlini mai bine necesitatea de a conserva ceea ce a mai rămas din statul bizantin.
- **Teodor Lascaris a reușit să se mențină, cu toate că occidentalii au încercat de două ori să-l alunge de aici,** la sfârșitul anului 1204 și la sfârșitul anului 1206.
- în 1208, **noul patriarh, MIHAIL AUTOREANUS, care a continuat să poarte titlul de patriarh de Constantinopol, l-a încoronat ca basileu în catedrala din Niceea și, într-un apel adresat tuturor grecilor, el s-a declarat continuator al tradiției imperiale.**
- în același timp însă, **puterea lui Teodor păstra un caracter șubred.**
- el a putut să supraviețuiască numai datorită slăbiciunii Imperiului latin și, ceea ce era și mai grav, autoritatea sa era departe de a fi respectată chiar și de greci.
- înconjurat de dușmani, **Lascaris s-a apărat cu vehemență, preluând de mai multe ori chiar el ofensiva și activând cu diplomația și armele în propriul său folos.**

4. 2. CONFRUNTĂRILE MILITARE REPURTATE DE TEODOR LASCARIS:

- o **alianță cu țarul IONIȚĂ CALOIAN (februarie 1207), i-a permis să cucerească Cyzicul, folosindu-se de navele piratului calabrez Ioan Stirion.**

- a reușit, de asemenea, să împiedice pe împăratul Henric I al Constantinopolului să ajute apărarea Adrianopolului împotriva vlaho-bulgarilor (1207).
- după un armistițiu ceva mai lung între cei doi suverani, împăratul latin și-a luat revanșa în 1210, împingând pe sultanul de Ikonion, KAIKOSRU I, împotriva lui Teodor Lascaris.
- la tratatul dintre cei doi, împotriva sa, basileul de la Niceea s-a aliat cu Leon al II-lea, regele Ciliciei, ambii amenințați de sultanul de Ikonion.
- imediat apoi, Lascaris a obținut o strălucitoare victorie asupra lui Kaikosru I la Antiohia.
- sultanul însuși a căzut în luptă (mai-iunie 1211).
- eliberat din partea turcilor, împăratul de la Niceea a atacat Imperiul latin, reînnoind alianța cu vlaho-bulgarii dar împăratul Henric I, cu trupe inferioare ca număr, i-a pricinuit o înfrângere decisivă la Lopadion, în Misia (15 octombrie 1211).
- latinii au invadat teritoriul său până la Pergam dar, fără trupe suficiente, Henric I a consimțit încheierea unei păci cu adversarul său.
- după tratatul din 1212, Imperiul latin a păstrat nord-vestul Bithiniei cu portul Adramyttion în sud, recunoscând lui Lascaris stăpânirea Niceei, Brusei și a regiunii dintre Adramyttion și Smirna.
- împăratul Henric I a murit la 11 iunie 1216, având ca succesor pe cumnatul său, Pierre de Courtenai, comite de Auxerre.
- confirmat ca împărat la Roma de către papa Honoriu al III-lea, nu a putut ajunge până la Constantinopol, fiind făcut prizonier de către trupele despotului de Epir, TEODOR.
- a murit îndată după ieșirea din temniță (1217).

4. 3. TENACITATEA POLITICĂ PREZENTATĂ DE TEODOR LASCARIS:

- cu o remarcabilă tenacitate, Teodor Lascaris a hotărât să profite de ocazie și să-și facă intrarea pașnică în Constantinopol și, după tratative cu Iolanda, văduva lui Pierre de Courtenai, el a luat-o în căsătorie pe una dintre fiicele sale.
- în anul 1207, Teodor Lascaris a încercat să intre în relații cu papa Inocențiu al III-lea, plângându-i-se de ostilitatea latinilor.
- răspunsul papei n-a fost prea încurajator, dar raporturile dintre Roma și Constantinopol nu s-au întrerupt.
- între anii 1213-1214, Lascaris a trimis în capitala Imperiului latin pe Nicolae Mesarites, mitropolitul de Efes, să discute unirea religioasă cu legatul lui Inocențiu al III-lea, cardinalul Pelage, fără să obțină însă nici un rezultat.
- a apărut și o altă ocazie pentru ca Teodor să intervină în treburile Imperiului latin.

- regenta Iolanda murind în 1220, Constantinopolul a rămas, la un moment dat, fără împărat și fără patriarh.
- **Teodor a cerut, în numele soției sale, o parte din moștenirea lui Pierre de Courtenai și a însoțit cererea sa cu o amenințare de atac atunci când un frate al lui Pierre, Robert de Courtenai, a sosit la Constantinopol.**
- în cele din urmă s-a **semnat un tratat de prietenie** după care, la începutul lui 1222, Teodor Lascaris a murit.

4. 4. IMPORTANȚA DOMNIEI LUI TEODOR LASCARIS:

- primul împărat de la Niceea **a transformat o slabă formațiune politică cu centrul la Niceea într-un stat viabil, s-a făcut cunoscut prin tenacitatea cu care și-a urmărit scopurile, impunându-se ca succesori legitimi al împăraților bizantini.**
- el a reușit să transforme statul său în **principala putere teritorială din Asia Mică** și avea șanse într-o legătură cu Imperiul latin prin căsătoria uneia dintre fiicele sale cu Robert de Courtenai.

5. DESPOTATUL EPIRULUI ȘI TESSALIA:

5. 1. EXTINDEREA TERITORIALĂ A DESPOTATULUI DE EPIR:

- la un moment dat se pune problema că **destinele Imperiului de Niceea erau prea mult legate de provinciile asiatice ale vechii monarhii.**
- ca urmare, **în Europa, despotatul Epirului, în fruntea căruia s-a aflat TEODOR DUCAS ANGELOS, s-a mărit foarte mult în defavoarea latinilor și bulgarilor.**
- Teodor Ducas **a reocupat de la venețieni Durazzo și Corfu, a cucerit Ohrida și Pelagonia.**
- **în 1224, a pus stăpânire pe Tesalonic unde domnea tânărul Demetrios, fiul lui Bonifaciu de Montferrat și, în orașul luat de la latini, s-a încoronat solemn, împărat, spre satisfacția grecilor care vedeau în el restauratorul elenismului.**
- s-a creat astfel **Imperiul grec de Tesalonic** care a durat până în **1246.**
- el **și-a împins apoi autoritatea în detrimentul bulgarilor până în vecinătatea Adrianopolului, a orașelor PHILIPPOLIS și CHRYSOPOLIS.**
- se părea, la un moment dat, că va fi răsturnat chiar și Imperiul latin.
- **în 1224, Teodor Ducas a învins la Serrhes armata slabului suveran Robert de Courtenai (1221-1228) care guverna rămășițele Imperiului latin de Constantinopol.**
- însă succesele Imperiului grec în Europa au fost oprite brusc.

5. 2. RELANSAREA PUTERII VLAHO-BULGARE - IOAN ASAN:

- **după 1218 a domnit în Bulgaria un principe activ și inteligent, IOAN ASAN (1218-1241).**

- precum odinioară Ioniță, el a vrut să se alieze cu latinii împotriva grecilor de la Niceea și a fost aproape de realizarea acestui gând când, împăratul Robert a murit.
- nobilii latini l-au solicitat să fie regent al Imperiului latin în timpul minoratului lui Baldouin al II-lea (1228-1261).
- dar, decât un suveran ortodox, clerul latin a preferat un cavaler pe cât de viteaz pe atât de incapabil din punct de vedere politic.
- acesta a fost **JEAN DE BRIENNE (1231-1237)** cu care a dispărut și ultima șansă de supraviețuire a Imperiului latin.
- **suveranul bulgar**, pe bună dreptate jignit, a devenit pentru latini un **dușman de neîmpăcat**, spre marele beneficiu al grecilor de la Niceea.
- acestora le-a mai făcut și un alt serviciu, acela de a abate concurentul lor din Europa, împăratul grec de la Tesalonic, ale cărui ambiții deveneau neliniștitoare pentru Bulgaria.
- bătut și făcut prizonier la **Clocotnița** (1230), Teodor a trebuit să renunțe la tron și statul pe care l-a întemeiat a fost redus la proporții deosebit de modeste.
- **statul n-a mai cuprins pe lângă Tesalonic decât Tessalia și a ajuns în mână fratelui său, Manuel.**
- astfel, în același timp în care îl debarasa de rivalul său occidental, **Ioan Asan a întărit puterea basileului de la Niceea, oferindu-i alianța sa (1234).**
- aceasta a însemnat **ruina sigură a Imperiului latin.**

5. 3. RELANSAREA PUTERII IMPERIULUI DE LA NICEEA:

- **împăratul de la Niceea, după doisprezece ani de domnie și-a mărit teritoriile în mod considerabil.**
- **învingător al latinilor la POIMANENON (1224), el le-a luat și ultimele locuri fortificate pe care le aveau în ANATOLIA.**
- le-a cucerit marile insule ale litoralului asiatic: **SAMOS, CHIOS, LESBOS, COS** și l-a obligat pe **suveranul grec din Rhodos să-i fie vasal.**
- el a trimis o armată în Tracia și a ocupat **Adrianopolul** unde s-a ciocnit cu împăratul grec de la Tesalonic.
- în sfârșit, **au atacat pe venețieni în Creta.**
- alianța cu bulgarii a făcut să-i crească puterea.
- în 1236, cei doi aliați au făcut o încercare supremă: cucerirea Constantinopolului.
- amenințarea era mare și Occidentul a înțeles la timp că trebuie să-i vină în ajutor.
- orașele maritime din Italia, principale din Ahaia, au trimis însemnate forțe.
- capitala Imperiului latin a scăpat și datorită rupturii produse în alianța greco-bulgară intervenită în urma morții lui Ioan Asan (1241).

5. 4. DECLINUL TOTAL AL IMPERIULUI LATIN:

- nefericitul Imperiu latin a mai rezistat un sfert de secol, douăzeci și cinci de ani în care Baldouin al II-lea n-a făcut altceva decât să ceară peste tot ajutor, fără să-l obțină.
- a trebuit să facă comerț cu antichități pentru a-și face rost de bani și a vândut relicvele cele mai de preț ale Constantinopolului.
- în 1237, Baldouin al II-lea a făcut o lungă călătorie în Occident pentru a obține ajutoare.
- el a revenit în fruntea unei mici armate de cruciați.
- semnificativ este că, pentru a-i putea plăti, Baldouin i-a vândut lui Ludovic cel Sfânt, regele Franței, Coroana de Spini a Mântuitorului, păstrată la Constantinopol și care a scăpat jafului din 1204.
- ultimul împărat latin a ajuns până acolo încât, pentru a bate monede, s-a folosit de plumbul acoperișurilor iar pentru a se încălzi iarna, a trimis să pună pe foc șarpantele Palatului imperial.

6. IOAN VATATZES ȘI EXTINDEREA IMPERIULUI GREC ÎN PENINSULA BALCANICĂ (1222 - 1254):

6. 1. ACȚIUNILE DE RECUCERIRE ÎNDEPLINITE DE IOAN VATATZES:

- **urmașul lui Teodor Lascaris a fost ginerele său, IOAN VATATZES.**
- nici o altă alegere nu putea fi mai bună.
- dacă Teodor a reconstituit statul bizantin în Asia Mică, **succesorul său i-a extins teritoriul în Europa și a început încercuirea Constantinopolului.**
- el a cucerit ultimele posesiuni ale latinilor din Anatolia.
- **a obținut puternicul ajutor al împăratului FREDERIC AL II-LEA DE HOHENSTAUFEN** cu a cărei fiică s-a căsătorit (1244) și care, spre marea supărarea a papei, a abandonat cauza Constantinopolului în mâna grecilor, fără să ezite.
- **Vatatzes a profitat de invazia mongolă în Asia Mică pentru a-și mări teritoriile în defavoarea turcilor.**
- atacul asupra Sultanului de Ikonion de către o armată mongolă venită din Persia, în 1241, nu a fost decât un front secundar al imensei invazii care a lovit asupra Europei și a Orientului Apropiat (1237-1241).
- astfel, **au fost devastate Rusia, Polonia, Transilvania, Ungaria.**
- în Asia Mică, mongolii **au zdrobit armata turcă lângă ERZINDJIAN** (26 iunie 1243).
- sultanul Kaikosru II a trebuit să se recunoască vasal al Marelui Han și dominația mongolă a ajuns până la frontierele statului niceean.
- dar **mongolii nu i-au atacat pe greci.**
- **principala realizare a acestora a fost slăbirea statului turcilor selgiucizilor care a încetat a mai fi un pericol pentru Niceea și în care mongolii au instaurat o adevărată teroare.**

- **mai grea a fost soarta împăratului de Trapezunt, Manuel, care a trebuit să accepte vasalitatea mongolă și să participe cu trupe la acțiunile militare ale acestora.**
- Ioan Vatatzes a acționat mai ales în Europa.
- despotatul grec de Epir era în totală anarhie.
- **Vatatzes a profitat și l-a silit pe IOAN ANGHELOS, fiul lui Teodor, să renunțe la titlul de împărat și să se recunoască vasalul Niceei (1242).**
- patru ani mai târziu, el **a cucerit Tesalonicul (1246), izgonindu-l pe despotul Demetrios.**
- **a cucerit de la bulgari o mare parte a Macedoniei, Serrhes și Melnik.**
- de la latini **a ocupat Bizie și Tzurolon (1247).**
- în sfârșit, **a impus pe calea armelor suzeranitatea sa singurului suveran grec care a mai rămas independent, despotului de Epir, MIHAIL AL II-LEA, în 1254.**

6. 2. DIALOGUL IOAN VATATZES - INOCENȚIU IV PE TEMA UNIRII BISERICILOR:

- în **1232, cinci călugări franciscani din captivitatea otomană au ajuns la Niceea și au avut un schimb de păreri cu patriarhul Ghermanos al II-lea pe tema unirii Bisericilor.**
- Ioan Vatatzes și Ghermanos al II-lea le-au făcut o primire cordială iar călugării au dus papei Grigore al IX-lea o scrisoare a patriarhului în care acesta din urmă propunea papei să discute chestiunea unirii.
- **suveranul pontif a acceptat și a trimis în 1234 mai mulți legați papali.**
- **sinodul s-a desfășurat mai întâi la Niceea apoi la Nymphaeum dar discuțiile au degenerat în polemici virulente în urma cărora legații papali au fost alungați.**
- pasul următor în apropierea dintre cele două Biserici l-a încercat, în 1253, patriarhul de la Niceea într-o scrisoare trimisă papei Inocențiu al IV-lea.
- scrisoarea dădea puteri depline trimișilor greci pentru ducerea la bun sfârșit a tratativelor privitoare la unire.
- în schimbul recunoașterii supremației papale se cerea retrocedarea Constantinopolului și desființarea Imperiului latin.
- însă, **în 1254, Ioan Vatatzes și Inocențiu al IV-lea au murit iar inițiativa s-a stins.**

6. 3. IMPORTANȚA ACȚIUNILOR LUI IOAN VATATZES:

- când Ioan Vatatzes murea, Imperiul grec de Niceea, bogat, puternic, prosper, era înconjurat din toate părțile de lamentabilele rămășițe ale Imperiului latin.
- nu mai rămânea decât să fie recucerit Constantinopolul.

7. RECUCERIREA CONSTANTINOPOLULUI DE CĂTRE GRECI:

7. 1. DOMNIA LUI TEODOR II LASCARIS ȘI CARACTERUL ACESTEIA:

- moartea lui Ioan Vatatzes a întârziat cu șapte ani recucerirea Constantinopolului.
- fiul său, **Teodor al II-lea Lascaris**, care a luat numele bunicului său după mamă, **și-a consacrat foarte scurta domnie (octombrie 1254 – august 1258), apărării cuceririlor făcute de tatăl său.**
- în vârstă de 32 de ani la urcarea pe tron, el **nu a luat parte până atunci la nici o formă de exercitare a puterii, dar era destoinic, instruit, harnic, bun conducător de oști, privit de erudiții din preajma sa ca un suveran luminat.**
- el nu a întârziat să-i dezamăgească prin **caracterul său capricios, violent și autoritar.**
- având liniște din partea sultanului de Rum (Ikonion), cu care a refăcut alianța încheiată de tatăl său, Teodor al II-lea **și-a îndreptat atenția asupra tentativelor statului bulgar de a relua orașele cedate statului niceean la 1246.**
- el **a trebuit să întreprindă pentru acesta două campanii (1255-1256).**
- **țarul Mihail a fost nevoit să ceară pace iar orașele cucerite de bulgari au fost restituite lui Teodor care a obținut în plus și fortificația Ţepaina, care apăra drumul spre Tracia.**
- a urmat **războiul cu Epirul**, care a făcut mai puțină cinste basileului care l-a provocat.
- în septembrie 1256, Teodora, soția despotului Mihail al II-lea, trimițându-și fiul pentru a se căsători cu fiica lui Teodor al II-lea, basileul l-a obligat înainte de ceremonie să semneze un tratat care îi ceda orașele Durazzo și Servia.
- Mihail al II-lea a fost silit să ratifice tratatul, dar s-a răzbunat susținând revolta guvernatorului de Elbasar în Albania și atacând garnizoanele cetăților imperiale.
- Teodor al II-lea, care suferea deja de atacuri de epilepsie, s-a mulțumit să trimită în Macedonia pe Mihail Paleologul care însă, neprimind armată suficientă, n-a putut să-l împiedice pe despot să cucerească orașele din Macedonia (1257).
- **situația lui Mihail al II-lea al Epirului a fost întărită și prin alianța cu Manfred, suveranul Regatului celor două Sicilii.**
- în urma căsătoriei cu o fiică a despotului, acesta a primit cetățile Durazzo și Avlona.
- prin greșelile săvârșite, **Teodor al II-lea a pierdut o parte din cuceririle lui Vatazes.**
- prin proasta guvernare internă el a îndepărtat de la sine nobilimea, fără să aibă puterea de a o aduce sub ascultare și a compromis irevocabil urcarea pe tron a fiului său.
- în raporturile cu Biserica, **Teodor al II-lea a considerat că treburile acesteia trebuiau subordonate problemelor de stat.**

- de aceea, **n-a apreciat oportună candidatura lui Nichifor Blemmydes la scaunul patriarhal iar Arsenie a trecut în trei zile de la condiția de laic la cea de patriarh (1255 – 1259, prima oară).**

7. 2. RELAȚIILE CU ROMA ÎN TIMPUL LUI TEODOR II LASCARIS:

- **relațiile dintre Niceea și curia romană au evoluat strict în direcția scopurilor politice ale împăratului.**

- la fel ca și tatăl său, **Teodor vedea în unirea cu Roma doar un pas spre reocuparea Constantinopolului.**

- astfel, **în 1256, Teodor a trimis la Roma doi nobili de la curtea sa care i-au cerut papei Alexandru al IV-lea să reia negocierile și să trimită un legat la Niceea.**

- papa a acceptat și a trimis pe **Constantin, episcop de Orvieto**, pentru a discuta propunerile concrete făcute de Vatatzes înainte de a muri.

- legatul papal avea **împuterniciri complete și instrucțiuni secrete de a convoca un sinod pe care să-l prezideze în calitate de vicar al papei.**

- totul s-a terminat cu un eșec.

- Teodor al II-lea s-a purtat pe atunci cu mult succes cu bulgarii.

- aceste succese l-au determinat să considere că **nu mai au nevoie de sprijinul papei și de sacrificarea Bisericii Răsăritene într-o uniune cu Roma, legatul papal fiind alungat.**

7. 3. ULTIMA ETAPĂ A DOMNIEI LUI TEODOR II LASCARIS:

- una dintre familiile nobiliare cele mai puternice era cea a Paleologilor care, de la sfârșitul secolului al XI-lea a dat Imperiului numeroși comandanți de oști și oameni de stat, adeseori aliați ai dinastiei domnitoare.

- conducătorul familiei, **Andronic Paleologul, a luat în căsătorie o nepoată a lui Andronic I Comnenul și a primit de la Vatatzes demnitatea de MARE DOMESTIC și GUVERNATORUL TESALONICULUI.**

- fiul său, **Mihail, a fost, în aceeași perioadă, guvernator de Serrhes și Melnik.**

- poziția importantă a acestei familii și înrudirea ei cu dinastia căzută au stârnit invidii și neîncredere.

- lucrurile au evoluat în defavoarea sa în asemenea măsură, încât, **în 1256, Mihail Paleologul, temându-se pentru viața sa, s-a refugiat în Sultanatul de Ikonion, pe atunci în luptă cu mongolii și i-a ajutat să-i respingă.**

- a fost însă rechemat de Teodor al II-lea Lascaris cu scrisori de garanție, acesta solicitându-l pentru amintita expediție în Epir.

- neavând însă încredere în loialitatea lui, basileul nu i-a dat sub comandă forțe militare suficiente, astfel că acesta nu a reușit să obțină rezultatele scontate.

- ura lui Teodor al II-lea nu a întârziat să se manifeste din nou și comportarea lui Mihail Paleologul după moartea basileului a oferit o dovadă incontestabilă asupra gravelor neînțelegeri ce au existat între ei.
- lovit de o boală grea, datorată unei degenerări psihice, **Teodor al II-lea Lascaris a murit în august 1258, la vârsta de numai 37 de ani**, lăsând în urma sa un copil de opt ani.
- înainte de a muri, **Teodor al II-lea a hotărât ca, în timpul minoratului lui Ioan al IV-lea, regența să o dețină George Muzalon, omul de încredere al său**, și i-a pus pe toți demnitarii să depună jurământul față de el.
- nouă zile mai târziu, **în timp ce se oficia la Magnesia înmormântarea basileului, mercenarii apuseni au năvălit în biserică și au măcelărit pe George Muzalon și pe frații săi.**
- se pare că **de acest complot nu a fost străin Mihail Paleologul**, căci mercenarii apuseni erau în directă sa subordine.

7. 4. PRELUAREA PUTERII DE CĂTRE MIHAIL VIII PALEOLOGUL:

- **noul regent a ajuns Mihail care, rând pe rând, a primit titlul de MEGADUCE apoi pe acela de DESPOT, primul rang al ierarhiei după basileu.**
- au urmat presiuni asupra patriarhului Arsenie pentru obținerea și a funcției supreme.
- ca urmare, **la 1 decembrie 1258, Mihail al VIII-lea a fost ridicat pe scut la Magnesia**, iar după o lună, **la 1 ianuarie 1259, a fost încoronat basileu la Niceea de către patriarh.**
- tânărul **Ioan al IV-lea a fost trimis într-un castel de pe malul Bosforului.**
- **patriarhul Arsenie**, dându-și seama că se încalcă toate obiceiurile și legile statornicite cu privire la succesiune, **s-a retras într-o mănăstire.**
- **Mihail, considerând această retragere ca pe o abdicare, a determinat sinodul să aleagă ca nou patriarh pe NICHIFOR, mitropolitul de Efes**, în ciuda opoziției arhiepiscopilor de Sardes și de Tesalonic.
- în exterior **amenințările** nu veneau din partea Constantinopolului, unde Balduin al II-lea se găsea într-o sărăcie completă, ci **din partea Epirului** al cărui despot, Mihail al III-lea, **a anexat Macedonia până la Vardar și a alcătuit o alianță împotriva statului niceean cu Manfred, suveranul Regatului celor două Sicilii și Guillaume de Villehardouin, prințul de Moreea.**
- în octombrie 1259, **marele domestic Ioan, fratele lui Mihail Paleologul, i-a înfrânat pe aliați la Pelagonia.**

7. 5. ACȚIUNILE LUI MIHAIL VIII PENTRU RECUCERIREA CONSTANTINOPOLULUI:

- basileul niceean și-a putut îndrepta acum întreaga **atenție în direcția pregătirilor pentru ocuparea Constantinopolului.**

- având liniște dinspre părțile europene, el a semnat un tratat cu mongolii abandonându-și aliatul, pe sultanul de Ikonion și un tratat asemănător cu Manuel Comnenul, împăratul de Trapezunt.
- scopul acestor tratate era recucerirea capitalei de odinioară a Imperiului.
- o încercare, în primăvara lui 1260, de a intra în Constantinopol cu ajutorul unui mare nobil latin, Anseau de Toucy, care urma să-i deschidă una din porțile orașului, a rămas fără rezultat.
- Paleologul, după ce a încheiat un armistițiu cu Baldouin, a revenit la Niceea.
- aceasta s-a petrecut la scurtă vreme după ce a primit o ambasadă genoveză care i-a propus să-l ajute să recucerească Constantinopolul în schimbul acordării unor privilegii importante.
- după 1204, genovezii, care și-au pierdut toate avantajele în estul Mediteranei datorită Veneției, s-au angajat la un război de piraterie împotriva stabilimentelor venețiene și n-au recunoscut niciodată legitimitatea Imperiului latin.
- după intense negocieri, papa Alexandru al IV-lea și-a impus arbitrajul asupra beligeranților dar nu a reușit să determine pe venețieni să cedeze ceva în favoarea genovezilor.
- basileul neavând o flotă suficientă pentru a ataca Constantinopolul și dinspre mare, a acceptat toate condițiile genovezilor.
- prin tratatul semnat la NYPHAIION, Mihail al VIII-lea Paleologul a încheiat cu Genova o alianță defensivă și ofensivă împotriva Veneției și a lui Baldouin al II-lea.
- Genova pune flota sa la dispoziția împăratului care îi acorda toate avantajele și cartierele pe care venețienii le aveau la Constantinopol, în Arhipelag și în Marea Neagră, la fel ca și libertatea de comerț în întregul Imperiu.
- consecințele acestui tratat, care înlocuia monopolul economic al Veneției cu cel al Genevei, urma să joace un rol nefast în destinul Bizanțului.
- printr-o veritabilă ironie a soartei, nici acest tratat dezastros, nici celelalte dispoziții ale lui Mihail al VIII-lea n-au ajutat la recucerirea Constantinopolului.

7. 6. RECUCERIREA CONSTANTINOPOLULUI ȘI REOCUPAREA SA:

- gloria intrării în capitală, la 25 iulie 1261, i-a revenit unui conducător de oști cât se poate de obscur, cezarul ALEXIOS STRATEGOPOULOS care, însărcinat să facă o demonstrație de forță cu opt sute de oameni la frontiera bulgară, și-a modificat traseul pentru a observa orașul imperial.

- ajuns sub ziduri, ca urmare a înțelegerii dintre o patrulă și locuitorii cartierului respectiv, **detașamentul a intrat în oraș, în timp ce Balduin al II-lea fugea cu o corabie.**
- **flota venețiană** care se găsea la intrarea în Marea Neagră întorcându-se, **a fost pusă în fața faptului împlinit.**
- la 15 august 1261, **Mihail al VIII-lea Paleologul și-a făcut intrarea în oraș și a fost încoronat din nou în catedrala Sfânta Sofia de către patriarhul Arsenie, rechemat în fruntea Bisericii Ortodoxe, după moartea patriarhului Nichifor** (august 1261 – mai 1265, a doua oară).
- **după o întrerupere de 57 de ani, Constantinopolul redevenea Noua Romă**, reședința Imperiului.
- tradiția era, astfel, reluată.

8. PRINCIPATUL DE AHAIA:

- **celelalte state latine născute din Cruciada a IV-a n-au dispărut toate odată cu Imperiul latin de Constantinopol.**
- fără să menționăm **Veneția**, care își va mai menține încă mult timp **imperiul său colonial în mările răsăritene și senioriile insulare pe care le-au fondat patricienii săi, ducatul de Atena sub conducerea familiei La Roche a supraviețuit până în 1311.**
- **dezastroasa bătălie de la Kephissos, în Beoția, a instalat autoritatea catalană (1311-1333) pe care o înlocuiesc ducii florentini din familia Acciaiuoli (1333-1456).**
- **Principatul de Ahaia sub conducerea celor trei Villehardouin, Geoffroy I, fondatorul dinastiei, precum și fiul său Geoffroy al II-lea și Guillaume (1209-1278), a cunoscut încă o perioadă de înflorire.**
- cu toată organizarea ei pur feudală și cu cele douăsprezece baronate înființate de cucerirea franceză, țara, administrată cu pricepere de către suveranii săi, a fost, în tot cursul secolului al XIII-lea, unul din statele cele mai prospere ale Orientului latin.
- **finanțele au cunoscut o constantă prosperitate**, cavaleria era considerată ca fiind cea mai bună din Europa.
- liniștea domnea în stat iar înțelegerea cu supușii greci mulțumitoare.
- **curtea de la Andravida** era, după spusele unui cronicar, *„mai strălucitoare decât a celor mai mari regi”*.
- influența franceză era atotputernică și *„se vorbea această limbă la fel de bine ca la Paris”*.
- societatea cavалerească și franceză din principatul de Ahaia este admirabil prezentată în Cronica de Moreea.
- urmele acestei perioade se văd și azi, peste tot întâlnindu-se ruinele impresionante ale marilor cetăți feudale pe care le-au ridicat stăpânii francezi ai țării.

- este unul dintre aspectele deosebit de interesante ale istoriei bizantine cum o țară cucerită cu armele s-a pătruns atât de tare de o civilizație îndepărtată cum a fost cea franceză din veacul al XIII-lea.
- totuși, **înfrângerea de la Pelagonia, unde Guillaume de Villehardouin a căzut în mâinile lui Mihail Paleologul, a avut consecințe grave pentru Principatul de Ahaia.**
- pentru a fi eliberat, suveranul francez a fost nevoit, prin tratatul din 1262, să cedeze grecilor Monembasia, Mistra și alte cetăți.
- **bizantinii, astfel, au repus piciorul în Peloponez.**
- după moartea lui Villehardouin (1278), sub guvernarea unor femei și a unor străini, principii angevini, cu ajutorul populației băștinașe, s-au făcut progrese rapide fondându-se în veacul al XVI-lea **Despotatul de Moreea**, care a reprezentat apoi un stat discordant în decăderea generală bizantină

STUDIUL 2

BIZANȚUL ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIII-LEA ȘI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIV-LEA

1. SITUAȚIA IMPERIULUI GREC ÎN 1261. MIHAIL VIII PALEOLOGUL:

1. 1. ÎNTINDEREA DIMINUATĂ A IMPERIULUI RESTAURAT. NOI AMENINȚĂRI:

- Imperiul, la dimensiunea la care a fost constituit sub noua dinastie a Paleologilor, nu mai semăna deloc cu cel de pe vremea Comnenilor.
- în Asia, Imperiul de Trapezunt stăpânea cea mai mare parte a provinciilor de pe malul Mării Negre și forma de stat independent care se izola tot mai mult de Bizanț având, până la mijlocul secolului al XV-lea o existență paralelă cu cea a Imperiului grec.
- în Europa, Despotatul de Epir ocupa sudul Albaniei și o parte din Etolia.
- ducatul de Neopatras sau Vlahia Mare se întindea peste Tessalia, Locrida și Phtiotida.
- alături de aceste state grecești, exista în Grecia centrală un ducat latin la Atena și, în Peloponez și un principat latin de Moreea.
- venețienii stăpâneau cea mai mare parte a insulelor din Arhipelag.
- genovezii dețineau insula Chios și aveau importante colonii pe litoralul anatolian și în Marea Neagră.
- imperiul restaurat nu mai cuprindea decât trei grupe de teritorii: în Asia, vechile posesiuni ale Imperiului de Niceea, iar în Europa, Constantinopolul cu Tracia și o parte a Macedoniei unde Tesalonicul era orașul principal.
- în sfârșit, câteva insule: Rhodos, Lesbos, Samotrace și Imbros.
- un factor agravant în reprezenta faptul că în fața acestui Imperiu, epuizat din punct de vedere financiar, slăbit ca putere militară, se ridicau tinerele state, puternice și conștiente de forța lor, gata să-și dispute hegemonia cu Bizanțul.
- așa erau în Peninsula Balcanică, cel de-al doilea imperiu bulgar, în secolul al XIII-lea și Serbia Mare a lui Stefan Dușan, în secolul următor.
- se adăuga la toate acestea amenințarea crescândă a turcilor în Asia Mică.

1. 2. ACȚIUNILE DE RESTAURARE A IMPERIULUI ÎNTREPRINSE DE MIHAIL VIII:

○ ASPECTE GENERALE:

- pentru a restaura Imperiul bizantin de altă dată era nevoie de eforturi deosebite.
- în acest sens, Mihail al VIII-lea (1261-1282), s-a străduit să realizeze lucruri grandioase.

- chiar dacă n-a reușit să-și pună în aplicare întregul său geniu practic și abilitatea sa deosebită, el rămâne ultimul din marii împărați ai Bizanțului.

○ **ACTUL REPROBABIL AL MUTILĂRII LUI IOAN LASCARIS:**

- imaginea sa a fost însă umbrită de un prim gest, reprobabil prin cruzimea sa, dar merit să-i consolideze puterea.

- în dorința sa de a-și întări autoritatea, simțind foarte bine că el este considerat, totuși, un uzurpator, nu a ezitat să comită cu sânge rece o crimă politică: a orbit și întemnițat pe bietul copil Ioan Lascaris, în vârstă de 12 ani, moștenitorul legitim al tronului și a avut cruzimea de a mutila și pe secretarul său, Manuel Holobolos, pedepsindu-l astfel pentru mila arătată față de nevinovata victimă.

- reacția n-a întârziat.

- aflând, patriarhul Arsenie, cuprins de oroare și de remușcări, a pronunțat anatema asupra basileului, ceea ce a dus la un conflict cu caracter religios din cele mai nedorite și care a avut ca rezultat depunerea patriarhului Arsenie, exilarea lui la Proconese și alegerea lui Germanos, arhiepiscopul de Adrianopol, ca patriarh.

- toată această acțiune a fost condusă de călugărul Iosif, ignorant, dar îndrăzneț, duhovnicul lui Mihail al VIII-lea.

- adepții lui Arsenie n-au recunoscut apoi pe nici unul din succesorii săi până în 1306.

- prin intrigile sale, Iosif l-a forțat pe Germanos să abdice din funcția de patriarh (14 septembrie 1266) și a impus propria sa alegere, după care a ridicat, în mod solemn, anatema.

- nu puțini au fost cei ce au continuat să-l considere pe Arsenie patriarh legitim.

○ **TERITORII RECUCERITE. POLITICA EXTERNĂ:**

- îndată după urcarea pe tron, Mihail al VIII-lea și-a manifestat intenția de a redobândi provinciile ce au fost ale Imperiului, atât de la greci cât și de la latini.

- el a pus din nou piciorul în Moreea franceză (sfârșitul lui 1261), a cucerit lanina de la epiroți (1265), o parte din Macedonia de la bulgari (1264) și mai multe insule din Arhipelag, de la venețieni.

- a înfrânt obrăznicia genovezilor pe care intenționa să conteze în anihilarea ambițiilor Veneției.

- a repus sub autoritatea unui călugăr grec bisericile sârbe și bulgare (1272).

- însă, foarte curând a trebuit să întâmpine ostilitatea Occidentului.

○ **POLITICA INTERNĂ:**

- politica internă a lui Mihail al VIII-lea a fost în totalitatea ei favoarea marii nobilimi.

- precum odinioară Comnenii și Anghelii, el a încredințat funcțiile importante celor apropiați lui în primul rând fratelui său Ioan, pe care l-a pus în fruntea

armatei imperiale și care a contribuit prin victoriile obținute, la creșterea prestigiului său.

- în 1272, Mihail a asociat la domnie pe fiul său mai mare, Andronic, în vârstă de 16 ani și l-a căsătorit cu fiica lui Ștefan al II-lea, regele Ungariei.

1. 3. INTENȚII OCCIDENTALE DE RESTAURARE A IMPERIULUI LATIN:

- papalitatea și Veneția n-au renunțat la ideea de a restaura Imperiul latin.
- noul suveran al Regatului celor două Sicilii, Carol de Anjou, moștenitor, în virtutea tratatului de la Viterbo (1267), al drepturilor împăratului Baldouin II, era suzeran al principatului de Ahaia, prin căsătoria fiului său cu urmașa lui Villehardouin.

- el nutrea astfel mari ambiții față de Orient.

- Carol de Anjou a cucerit insula Corfu (1267), a ocupat Durazzo și coasta Epirului (1272) și a luat titlul de rege al Albaniei, aliindu-se cu toți dușmanii Imperiului, cu bulgarii, cu sârbii, cu principele Vlahiei Mari.

2. SINODUL „ECUMENIC” DE LA LYON (1274) ȘI EȘECUL ÎNCERCĂRII DE REFACERE A UNITĂȚII CREȘTINE:

2. 1. POZIȚIA PAPALITĂȚII:

- în această criză deosebită, noul papă, Grigore al X-lea, a inițiat o apropiere de basileu, în scopul refacerii unității Bisericii creștine.

- suveranul pontif nu cerea decât recunoașterea primatului papal în drept și în fapt și pomenirea papei în Liturghie.

2. 2. PROPAGANDA IMPERIALĂ ÎN FAVOAREA UNIRII:

- Mihail al VIII-lea s-a lansat într-o propagandă activă pentru a demonstra clerului că aceste concesii erau mici în raport cu ceea ce se oferea în schimb: salvarea Constantinopolului.

- dar, de la începutul campaniei sale, el s-a lovit de opoziția ireductibilă, chiar dacă temperată ca formă de manifestare, a întregii lumi ortodoxe bizantine.

- între timp, basileul nu a ezitat să treacă peste această atitudine și l-a înștiințat pe papă că, în ciuda dificultăților, clerul era gata să accepte „unirea” și a cerut să garanteze integritatea solilor pe care el îi trimitea la sinod.

- se pare că nimic nu mai putea împiedica realizarea „unirii”.

- la Constantinopol, basileul și-a continuat propaganda și a obținut o adevărată victorie atunci când a câștigat de partea sa pe teologul Ioan Veccos, până atunci ostil oricărei apropieri față de Roma, în timp ce, patriarhul Iosif, cu tot atașamentul său față de basileu, a rămas de neînduplecat.

2. 3. PARTICIPAREA GRECILOR LA SINOD:

- grecii nu trebuiau să participe la sinodul convocat la Lyon decât printr-o ambasadă care urma să aibă în fruntea ei pe ex-patriarhul Germanos, pe marele logothet Gheorghios Acropolites și pe Teofan, mitropolitul de Niceea.

- aceștia au dus o scrisoare către papă din partea împăratului, recunoscând toată doctrina Bisericii romane și un act al clerului care se limita la concesiile formulate de Grigore al X-lea.
- după citirea acestor scrisori, uniunea celor două Biserici a fost pronunțată de papă în cea de a patra întrunire a sinodului, la 6 iulie 1274.
- visul papalității s-a realizat prin recunoașterea supremației sale, dar acest acord nu era viabil datorită fundamentului pur politic pe care a fost așezat.
- Mihail al VIII-lea a smuls cu forța adeziunea clerului ortodox având îndreptată împotriva sa chiar și atitudinea celor mai apropiate rudeni ale sale.
- așa cum remarcă cercetătorii problemei, la sinod n-au participat decât doi episcopi greci și „unirea” a fost hotărâtă *„fără nici o pregătire psihologică, fără discuții teologice asupra punctelor în litigiu”*.
- în curând s-a dovedit că forța nu servește la nimic în acest domeniu, că a lipsit de la început adeziunea sufletelor.
- Mihail al VIII-lea a acționat pe cont propriu, contrar sensului firesc al vieții spirituale bizantine.

2. 4. EFECTELE IMEDIATE ALE SINODULUI:

- rezultatele imediate ale sinodului au fost, pe de o parte, semnarea unui armistițiu între Carol de Anjou și Mihail al VIII-lea și, pe de altă parte, abdicarea patriarhului Iosif (mai 1275).
- este semnificativ că ceremonia de instalare a noului patriarh, Ioan Veccos, n-a avut loc la catedrala Sfânta Sofia, ci în capela palatului imperial.
- foarte influent la curte, el s-a erijat în apărător al „unirii” dar s-a lovit de o opoziție înverșunată și cvasi-generală, condusă de erudiți precum Grigore din Cipru, de sora basilerului Evloghia și de prinți înrudiți pe care Mihail nu a ezitat să-i întemnițeze.
- un sinod antiunionist îndreptat împotriva lui Mihail Paleologul și al lui Ioan Veccos a fost ținut în Tessalia.
- papa Grigore al X-lea a murit curând (ianuarie 1276) iar succesorii săi (trei pontifi în doi ani, ianuarie 1276 – mai 1277), aleși sub influența lui Carol de Anjou, și-au manifestat deschis ostilitatea față de greci și, recunoscând aspirațiile lumii grecești, au făcut și mai grea, imposibilă chiar, misiunea lui Mihail al VIII-lea și a lui Ioan Veccos.
- papa Nicolae al III-lea a mers până acolo încât a pretins ca împăratul, fiul său, patriarhul și toți clericii ortodocși să jure individual pe „unire”.
- în momentul sosirii legaților papali la Constantinopol, Ioan Veccos, ca urmare a acuzațiilor ce i s-au adus din toate straturile sociale ale lumii bizantine, și ca urmare a unui conflict cu împăratul, a abdicat din demnitatea de patriarh.

- după moartea, în 1280, papei Nicolae al III-lea, Carol de Anjou l-a instalat ca succesor în scaunul papal pe unul din cei mai apropiați oameni ai săi, pe cardinalul Simon de Brie (Martin al IV-lea, februarie 1281).
- orice încercare a lui Mihail al VIII-lea de a menține „unirea” a fost zadarnică.
- după insuccesele din Peninsula Balcanică ale lui Carol de Anjou, această alegere părea că-l va ajuta să-și realizeze marele plan.
- Martin al IV-lea, neînțelegând situația dificilă în care se găseau adepții unirii la Constantinopol, în special Mihail al VIII-lea, l-a excomunicat pe basileu, acuzându-l de duplicitate.
- apoi, prin intermediul papei, se constituie o coaliție împotriva Bizanțului, compusă din Carol de Anjou, Filip de Tarent și Veneția (iulie 1281).
- expediția, a cărei pornire a fost fixată pe aprilie 1283, urma să fie o adevărată cruciadă menită să restaureze Imperiul latin și să cucerească Locurile Sfinte.
- dar, Mihail Paleologul și aliatul său, Petru al III-lea, regele Aragonului, au profitat de răgaz și au provocat declanșarea unei răscoale generale antifranceze în Sicilia, rămasă în istorie sub numele de „*Vecerniile siciliene*” (31 martie 1282).
- pericolul unei cruciade antibizantine a fost atunci îndepărtat.
- Carol de Anjou nu mai avea forțele necesare nici măcar să-și apere propriul stat.

3. SCHIMBĂRI DEMOGRAFICE ÎN ASIA MICĂ. APARIȚIA TURCILOR OTOMANI:

3. 1. SCHIMBĂRI DEMOGRAFICE ÎN ASIA MICĂ. APARIȚIA TURCILOR OTOMANI:

- Mihail al VIII-lea a neglijat complet problema Asiei Mici.
- sultanul de Iconion (Rum) nu mai reprezenta o amenințare pentru Imperiu dar basileul nu dispunea de forțe pentru a-l cuceri.
- apoi, timp de aproape două secole de când populația turcă a început să apară în peninsulă, ei au reușit să cucerească Anatolia nu numai din punct de vedere politic, ci și al ocupațiilor ancestrale.
- astfel, păstorul turc a alungat agricultorul grec.
- în orașele în care s-au stabilit, turcii selgiucizi au renunțat la primitivismul lor și și-au creat o cultură proprie, în cea mai mare parte de factură grecească.
- persana era limba oficială a sultanilor iar în artă, tradiția sassanidă se îmbina cu elemente elenistice și armene.
- se poate spune pe bună dreptate că dacă împărații bizantini ar fi putut reocupa Anatolia, ei s-ar fi găsit în fața unei populații inasimilabile căci cultura greacă și limba ei nu s-au putut menține decât în statul de la Trapezunt, în Bithinia și pe coastele Arhipelagului, în timp ce Cilicia devenise o colonie cu populație armeană.
- în plus, invazia mongolă, prin mișcarea de populație care a fugit la apropierea ei, a avut ca rezultat întărirea elementului turc în Asia Mică.

- este perioada când s-au format emiratele independente precum cel de Karamania, care a cucerit Ikonion în 1278.
- în același timp, un trib necunoscut până atunci kei-kaukli, originar din Chorassan (Horezm), de unde a fost alungat de invazia mongolă, a ajuns în Sultanul de Ikonion, unde s-a pus în serviciul sultanului Alaeddin l-a stabilit între Kutayeh și Brusa, sub comanda conducătorului lor, Ertogrul.
- acesta a fost momentul în care otomanii au intrat în istorie.
- neputând intervenii eficient în Asia Mică, Mihail Paleologul nu a organizat nici măcar apărarea frontierelor.
- el a făcut chiar deservicii acestei acțiuni.
- prin măsuri fiscale, basileul a suprimat privilegiile acelor akritai, coloni stabiliți de împărații de la Niceea, cu sarcini de apărare a teritoriilor de la frontiere.
- consecințele acestor măsuri nu s-au lăsat așteptate.
- nemaifiind apărate, provinciile imperiale de margine erau invadate periodic de hoarde turcești și mongole care masacrau populația satelor și devastau terenurile agricole.
- bogata vale Meandros a fost transformată în pustiu.
- singurul succes obținut de Mihail al VIII-lea în Asia Mică a fost alianța sa cu Ioan al II-lea Comnenul, împăratul de Trapezunt care, după negocieri complicate, pline de dificultăți protocolare (1281-1282), a consimțit să vină personal la Constantinopol pentru a lua în căsătorie o fiică a lui Mihail.
- această alianță a celor două state bizantine a avut semnificația ei, dar a însemnat mult prea puțin față de pierderea irevocabilă a celei mai mari părți a Asiei Mici.
- agitațiile religioase care au izbucnit în interior au reprezentat o altă cauză a slăbiciunii generale.
- domnia lui Mihail al VIII-lea a marcat pentru Imperiu un început al unei renașteri.
- dar a urmat decăderea rapidă și inevitabilă.

4. ANDRONIC II PALEOLOGUL (1282 - 1328):

4. 1. CONTEXTUL POLITIC GENERAL:

- la moartea sa, Mihail al VIII-lea a lăsat fiului său un stat complet ruinat și tulburat de dispute religioase.
- sarcina de a scoate Imperiul din această criză era mult prea grea pentru el și noul basileu nu a reușit nici măcar să păstreze rezultatele obținute.
- în momentul în care cruciada împotriva Constantinopolului părea îndepărtată, noi pericole au început să amenințe Imperiul.
- state tinere și ambițioase s-au constituit la frontierele sale, în Europa, statul sârb care dorea să iasă la Marea Egee și viza Tesalonicul, în Asia Mică puternicele emirate turcești și, în curând, fără rival, statul otoman.

- în timp ce, pentru a evita aceste pericole, ar fi fost necesare resurse considerabile, Imperiul trecea printr-o criză financiară acută, incapabil să ridice oști suficiente sau să echipeze flote, redus la rangul de stat secundar, de stat pasiv.
- Veneția și Genova considerau teritoriul său ca pe o zonă de colonizare comercială ale cărei piețe și le disputau deschis.
- așa cum s-a remarcat, acesta a fost cauza principală a decăderii Imperiului și nu caracterul persoanei unuia sau altuia dintre împărați.
- în timpul primei părți a domniei sale (1282-1302), Andronic a dus o politică proprie și sistematică, total diferită de cea a lui Mihail Paleologul.
- obiectivele sale erau: respingerea unirii religioase, efortul îndreptat spre rezolvarea marilor probleme din Orient și alianța cu orașele italiene.
- această politică ar fi reușit cu resurse mari dar așa, ea a dus la frământări religioase și a avut rezultate nedorite în interior și exterior.
- după 1302, dimpotrivă, Andronic n-a mai urmat o politică coerentă.
- el s-a mulțumit cu măsuri extreme.
- Imperiul a ajuns la discreția catalanilor și italienilor.
- toate acestea au determinat declanșarea unui război civil în interiorul statului.

4. 2. RESPINGEREA UNIRII RELIGIOASE:

- pericolul unei cruciade occidentale fiind îndepărtat și dându-și seama că unirea celor două Biserici n-a contribuit în nici un fel la rezolvarea problemei, Andronic și-a inaugurat domnia prin măsuri evident antiunioniste.
- între acestea pot fi considerate înmormântarea nocturnă și fără ceremonial a trupului neînsuflețit al tatălui său într-o mănăstire mică din Tracia (11 decembrie 1282), alungarea patriarhului Ioan Veccos (26 decembrie), restaurarea triumfală a lui Iosif urmată de represalii împotriva unioniștilor (30 decembrie).
- spiritele erau atât de mult îndreptate împotriva unioniștilor, încât Ioan Veccos a trebuit să compară în fața unui sinod și să-și semneze abdicarea.
- a fost exilat la Brusa unde a murit în 1293.
- aceste măsuri n-au adus pacea în sânul Bisericii, tulburată de schisma arsenită care s-a declanșat după înlăturarea patriarhului Arsenie (mai 1265).
- Arsenie era mort în 1273, dar adepții săi au continuat să formeze o mică Biserică refuzând să recunoască pe succesorii acestuia la Patriarhie.
- Iosif murind în martie 1203, locul său a fost luat de un laic erudit, înfocat adversar al unirii, Grigorie din Cipru, care nu a reușit să domolească spiritele.
- nu a reușit să facă ordine nici succesorul acestuia, călugărul Atanasie, care a abdicat de două ori, în 1309 definitiv.
- în vârstă de 24 de ani la urcarea pe tron, Andronic al II-lea a avut doi fii, pe Mihail și Constantin, cu prima sa soție, Anna de Ungaria.

- în a doua căsătorie, a avut ca soție pe Iolanda de Montferrat, descendentă a regilor latini de Tesalonic și care și-a luat numele de Irina.
- ea i-a dăruit lui Andronic trei fii și o fiică dar, datorită intrigilor ei, a părăsit-o și împărăteasa s-a retras la Thessalonic.
- robust, spirit subtil, dar având un caracter meschin, plin de incertitudini, Andronic s-a lăsat condus de ministrul său favorit Teodor Muzalon, marele logothet.
- el n-a avut o autoritate suficientă pentru a restabili ordinea și prosperitatea în stat.
- s-a străduit să adopte măsuri necesare, mai ales legislative, dar n-a urmărit suficient aplicarea lor și, astfel, ele nu și-au atins scopul.
- n-a știut să lupte împotriva crizei financiare care n-a făcut decât să se adâncească mai ales ca urmare a enormelor cheltuieli la care a contribuit și împărăteasa Irina.
- mijloacele de a obține noi resurse financiare au fost dezastruoase: împrumuturi oneroase, impozite mari asupra cerealelor, căderea monedei, diminuarea salariilor slujbașilor de la palat, etc.
- toate acestea au dat naștere la nemulțumiri, au suscitât revolte și n-au dus decât la agravarea crizei financiare.
- dintre toate măsurile, cele mai nefaste au fost loviturile date armatei, concedierea echipajelor din marina de război, desființarea galeriilor.
- Imperiul nu mai era apărat decât de corsari și de flota genoveză.
- destinul său era la discreția republicilor italiene.

4. 3. RAPORTURILE CU GENOVA ȘI VENEȚIA:

- cele două puteri maritime, veșnic dușmane între ele, își disputau deschis preponderența economică în Constantinopol și în tot Orientul.
- Mihail Paleologul a știut să țină egală balanța dintre ele.
- Andronic a favorizat în exclusivitate pe genovezi și când războiul a izbucnit între cele două republici, Constantinopolul s-a găsit expus represaliilor venețiene fiind slab apărat de aliații săi genovezi.
- războiul a durat aproape șase ani (1293-1299), având ca principală și adevărată cauză, așa cum a arătat Gh.I.Brătianu, rivalitatea celor două puteri în Marea Neagră, unde Genova moștenise vechile poziții ale Bizanțului și a fondat prospera colonie Caffa și unde Veneția a încercat să pătrundă și ea prin intermediul alianței cu hanul tătar, Nogai.
- Constantinopolul a ajuns în mijlocul ostilităților.
- în iulie 1296, o escadră venețiană a debarcat trupe care au devastat Galata și Pera, iar flota a încercat să intre în Cornul de Aur.
- ca represalii, genovezii au masacrat pe toți venețienii întâlniți iar corsarii venețieni au devastat toate stabilimentele genoveze din Marea Neagră.
- marea bătălie navală, care s-a desfășurat la 7 noiembrie 1298, între coasta Dalmației și insula Curzola, a fost pentru Veneția un dezastru fără precedent.

- cei doi adversari, în mod egal slăbiți, au semnat pacea de la Milano (25 mai 1299) fără despăgubiri, dar împăratul Andronic a fost cel care a trebuit să le suporte.
- semnând cu venețienii o pace oneroasă (1303), el a cedat genovezilor cartierul cel mai întins din Constantinopol.
- a lăsat fraților Zaccaria concesiunea exploatării alaunului („piatră acră” ce se folosea în tăbăcărie, în fabricarea hârtiei și ca mordant, în fixarea vopselei pe țesături), din minele aflate în Phocea.
- a fost nevoit, de asemenea, să încuviințeze ocuparea insulei Chios sub pretextul apărării ei de turci (1304).

4. 4. ASCENSIUNEA SERBIEI:

- dintre vecini, cel mai amenințător era regele sârb Ștefan Uroș al II-lea Milutin (1282-1321) care, după ce a cucerit Skoplje, unde și-a stabilit apoi reședința, a ocupat Serrhes și Kavala împingându-și hotarele până la Marea Egee și amenințând chiar Tesalonicul.
- o armată trimisă de Andronic, sub comanda lui Mihail Kabalas, a fost învinsă.
- atunci basileul a încercat realizarea unei legături matrimoniale, oferindu-i suveranului sârb ca soție pe fiica sa, Simonida, și recunoscând regelui o parte din cuceriri (1297).
- Ștefan Uroș al II-lea Milutin care a fost unul din cei mai mari regi ai Serbiei în Evul Mediu, vestit prin ctitoriile sale de biserici și spitale în statul său dar și la Constantinopol, Tesalonic sau Ierusalim, avea dorința de a uni sub aceeași coroană Serbia și Imperiul bizantin.
- în timpul domniei sale, datorită Simonidei, influența bizantină în civilizația sârbă a devenit predominantă.

4. 5. ALMUGAVARII, FACTOR AGRAVANT ÎN VIAȚA INTERNĂ:

- un pericol tot mai mare se întrezărea în Asia Mică.
- în 1288 a murit Ertogrul, întemeietorul semilegendar al statului otoman.
- locul său a fost luat de Osman sau Othman (de aici numele de osmanlâi sau otomani), care a trecut la islamism și a început lărgirea domeniilor sale în defavoarea statului bizantin și a mongolilor.
- o încercare de oprire a lor, în 1296, de către o mică armată trimisă de basileu, a rămas fără rezultat.
- la începutul anului 1300, incursiunile lui Osman, până atunci mici războaie de la sat la sat, au căpătat amploare și, pentru prima oară în 1301, cavalerii săi îmbrăcați în armuri ușoare, au înfrânt trupele imperiale lângă Nicomidia.
- o încercare a lui Andronic de a trimite pe fiul său, Mihail al IX-lea, în 1302, cu o mică armată completată cu mercenari alani, s-a sfârșit printr-un dezastru îngrozitor.
- acesta a fost ultimul efort al împăraților de a salva Asia Mică cu forțe proprii.

- Andronic a recurs la o unitate de mercenari, specialiști în războaie, care și-au închiriat serviciile unor suverani din Occident.
- este vorba despre o armată uriașă rămasă fără ocupație după încheierea păcii dintre Aragon și Sicilia (1302), recrutată în Catalonia, Aragon, Navarra și pe care regele Aragonului o angajase în serviciul său dar acum prezența ei nu mai era dorită în Spania.
- eliberați din obligațiile lor, acești oșteni numiți a l m u g a v a r i, și-au ales ca șef un aventurier, pe Riger de Flor, vechi călugăr templier îndepărtat din ordin pentru hoție.
- era un corsar redutabil și stăpân al unei unități de cavalerie.
- la curent cu problemele Bizanțului, el a semnat o convenție cu Andronic al II-lea prin care i se atribuie titlul de megaduce, i se oferea mâna unei prințese, iar pentru oștenii săi o soldă dublă față de cea oferită mercenarilor obișnuiți.
- în perioada ianuarie-august 1304, almugavarii i-au alungat pe turci din Asia Mică atacându-i cu arme albe și vânându-i cu atâta furie încât aceștia, de cele mai multe ori, n-au avut timp să se folosească de arcurile și săgețile lor.
- excesele catalanilor față de populația băștinașă au fost însă mult mai mari chiar decât cele comise de turci.
- Andronic a avut conflicte cu bulgarii în special cu țarul Teodor Sviatoslav (1300-1322) care, după ce a eliberat teritoriul țării sale de sub jugul mongol, în 1304, a invadat Imperiul și a amenințat porturile de la Marea Neagră.
- o oaste comandată de fiul său, Mihail al IX-lea, a fost înfrântă lângă Adrianopol.
- amenințarea continua și basileul s-a decis să apeleze la almugavari, mai ales că aceștia terorizau populația greacă din Asia Mică.
- Roger de Flor a fost adus cu oamenii săi și debarcat la Gallipoli.
- în fața unei iminente revolte a militarilor imperiali, basileul a hotărât, totuși, să-i ducă înapoi pe almugavari.
- în compensație, Roger a primit titlul de cezar și promisiunea unui teritoriu în Asia Mică, cu condiția reluării operațiunilor împotriva turcilor care au blocat din nou orașul Philadelphia.
- înainte de a pleca însă, la o ultimă întrevvedere, cu ocazia unui ospăț dat de Mihail al IX-lea la Adrianopol, acesta l-a asasinat pe Roger de Flor cu întreaga sa suită (7 aprilie 1305).
- nici un alt eveniment nu ar fi putut fi mai nefast pentru Imperiu.
- această crimă inutilă a declanșat furia catalanilor a căror teribile represalii au grăbit dezorganizarea statului bizantin și au bulversat întreaga Peninsulă Balcanică timp de mai mulți ani.
- ea a deschis, de asemenea, drum liber otomanilor.
- almugavarii s-au împrăștiat în permanentă căutare de pradă, epuizând posibilitățile de aprovizionare ale regiunilor pe care treceau.

- în cele din urmă, catalanii au pus bazele unui principat aragonez la Atena, care va dura aproape optzeci de ani (1311-1388).
- trecerea almuğavarilor prin întregul Imperiu, mult mai dezastruoasă, decât toate cruciadele la un loc, a curmat orice posibilitate de redresare a statului.
- ea a avut ca o consecință inevitabilă noi pierderi teritoriale pentru Imperiu.
- Andronic al II-lea n-a avut nici un fel de avantaj nici de pe urma eliberării Asiei Mici.
- îndată ce au plecat catalanii, au reapărut turcii și au reocupat pozițiile făcând noi cuceriri.
- almuğavarii au lăsat în urma lor bande de turci care au continuat să devasteze Tracia, ținând sub control drumul dintre Constantinopol și Tesalonic.
- turcii au stăpânit regiunea trei ani (1311-1314), perioadă în care nu s-au putut efectua nici măcar lucrările agricole.

5. PERIOADA RĂZBOAIELOR CIVILE:

5. 1. CONTEXTUL POLITIC GENERAL:

- în interiorul Imperiului tulburările religioase au continuat, adepții schismei arsenite fiind ireconciliabili.
- în 11 ani (1312-1323), Patriarhia de Constantinopol și-a schimbat de cinci ori titularii și a rămas vacantă de două ori (1315-1316 și 1323-1324).
- neînțelegerile din sânul familiei imperiale au fost și mai grave pentru liniștea statului.
- tânărul Andronic, fiul lui Mihail al IX-lea, a fost multă vreme favoritul bunicului său, apoi, viața dezordonată pe care a pus-o când a ajuns la 20 de ani, pasiunea sa pentru vânătoare și jocuri, împrumuturile luate de la genezezi, o tentativă de complot pentru obținerea unui domeniu, l-au dus la căderea în dizgrație.
- implicarea lui în asasinarea propriului frate, despotul Manuel, care a dus la moartea de durere a tatălui său, Mihail al IX-lea (1 octombrie 1320), a determinat ruptura. Andronic al II-lea, disperat, a voit să-și excludă nepotul de la tron.
- s-a creat îndată o partidă care să-i susțină interesele, el beneficiind și de ajutorul regelui sârb Ștefan Milutin (1320).
- tânărul Andronic a fugit la Adrianopol unde adepții săi au venit să-l întâlnească. Acesta era semnalul de începere a războiului civil.

5. 2. PRIMA ETAPĂ A RĂZBOIULUI CIVIL - 1321 - 1328:

- războiul civil a fost rezultatul firesc al anarhiei și al dezordinii datorate politicii financiare dezastruoase a lui Mihail Paleologul, slăbiciunii și stângăciilor lui Andronic al II-lea.
- această perioadă de treizeci și patru de ani a cunoscut doar treisprezece ani de liniște, cei ai domniei lui Andronic al III-lea.

- aceste permanente tulburări au grăbit dezorganizarea Imperiului și au paralizat capacitatea sa de apărare.
- dar rezultatul cel mai nefast a fost intervenția străinilor în luptele interne precum și pierderile teritoriale ce au rezultat din aceasta.
- refugiat la Adrianopol, tânărul Andronic a strâns în jurul său o armată de nemulțumiți.
- războiul a început în august 1321. atacul a fost pornit de împărat care a recucerit orașele cedate nepotului său.
- acesta, bolnav și părăsit de trupe, a fost ajutat de un prieten apropiat, Ioan Cantacuzino, astfel că, în primăvara lui 1322, tânărul Paleolog și-a îndreptat trupele spre Constantinopol, cucerind ușor orașele de pe traseu.
- la Tesalonic, locuitorii s-au declarat de partea sa și i l-au predat pe unchiul său, Constantin, pe care Andronic al II-lea a voit să-l declare moștenitor al tronului.
- a pus apoi pe fugă un corp de armată turcească trimisă înaintea lui și și-a continuat drumul.
- bătrânul împărat a cerut pace, pe care tânărul Andronic a acceptat-o făcând dovada unei deosebite moderații (iulie 1322).
- lăsând Constantinopolul și regiunea sa bunicului, Andronic s-a retras la Didymotika poziție fortificată pe unul din afluenții sudici ai râului Marița, la intrarea în câmpia Traciei, și a început să se ocupe, de apărarea Imperiului.
- această intenție era binevenită deoarece, profitând de războiul civil, țarul bulgar Gheorghe Terter al II-lea a invadat Tracia, a ocupat Philippopoli și a înaintat până la Adrianopol.
- tânărul Andronic l-a obligat să se retragă, a făcut o incursiune în Bulgaria și curând Philippopoli a fost recucerit.
- în cursul războiului împotriva bulgarilor, între împărat și nepotul său s-a realizat o împăcare. Bătrânul basileu și-a încoronat nepotul (februarie 1325) după care Andronic al III-lea s-a căsătorit cu Ana de Savoia, fiica contelui Amedeo al V-lea de Savoia.
- cu tot sfârșitul războiului civil, situația Imperiului nu s-a îmbunătățit deloc.
- principalele regiuni europene ale țării erau mereu devastate de bande turcești, Andronic al III-lea a fost obligat să se lupte cu ei pentru a-și putea aduce soția de la Constantinopol la Didymotika.
- în Asia Mică, statul otoman a continuat să-și extindă teritoriul și, înainte de moarte, Osman a ocupat Brusa (6 aprilie 1326), care era prima sa achiziție importantă și pe care, apoi, Orhan, succesorul său, a transformat-o în capitală a statului.
- pacea dintre cei doi împărați părea aproape definitivă când Andronic al III-lea a aflat că bunicul său, incitat de marele logothet Teodor Metochites, pregătea un nou război împotriva sa.

- de data aceasta au intervenit și străini în cearta dintre cei doi. Andronic cel tânăr avea alături de el pe țarul Mihail Șișman al Bulgariei, în timp ce bunicul său a semnat un tratat de alianță cu noul suveran sârb, Ștefan Deceanski (1326-1327).

- după ce au fost epuizate toate mijloacele care ar fi putut duce la împăcare, Andronic al III-lea a pornit campania și a atacat armata bunicului său care se găsea în Macedonia.

- începutul a fost încununat de un strălucitor succes marcat de cucerirea Tesalonicului unde el a fost chemat de locuitori și apoi de redobândirea majorității orașelor macedonene (ianuarie 1328).

- tânărul s-a îndreptat apoi asupra Constantinopolului unde a intrat cu complicitatea unui soldat din garda de pază a zidurilor, în noaptea de 24 mai.

- el a dovedit cel mai mare respect față de bunicul său care și-a păstrat totul în afară de titlul de basileu și a trăit retras până în 1332.

5. 3. DOMNIA LUI ANDRONIC III (1328 - 1341):

○ RESURECȚIA SPIRITUALĂ: MIȘCAREA ISIHASTĂ:

- a fost o perioadă de acalmie între două războaie civile.

- conștient de greșelile bunicului său, Andronic al III-lea s-a străduit să ridice Imperiul și a reușit în oarecare măsură să-i oprească declinul dar resursele sale au fost insuficiente și domnia sa a fost scurtă.

- el a avut ca principal colaborator pe Ioan Cantacuzino, un prieten credincios, care l-a sfătuit în multe lucruri bune.

- Andronic a vrut să și-l asocieze la domnie dar el a refuzat.

- dintr-o familie nobilă, înrudită prin alianță cu Paleologii, Ioan Cantacuzino a pus în serviciul lui Andronic al III-lea experiența sa de război, priceperea de om de stat și de diplomat.

- el a fost, în același timp, mare domestic, comandant al armatei și mare logothet, conducătorul administrației interne.

- măsura cea mai importantă a domniei lui Andronic al III-lea a fost reforma sa juridică.

- s-a înlocuit colegiul celor 12 judecători, instituit de bunicul său care s-a dovedit incapabil să oprească corupția în justiție.

- în locul lor au fost numiți 4 judecători generali (2 laici și 2 ecleziastici) cu drept de sentință definitivă și irevocabilă.

- Andronic al III-lea a încercat să readucă la viață numeroasele orașe devastate de război și a întemeiat altele.

- era un excelent soldat, comandându-și el însuși trupele în luptă.

- și-a petrecut o bună parte a domniei în campanii militare și a reușit să îmbunătățească pozițiile Imperiului în Peninsula Balcanică.

- dar prima sa încercare n-a fost prea fericită.

- căutând să exploateze diferendul sârbo-bulgar, Andronic a intrat într-o coaliție formată din țarul bulgar Mihail Șișman și Basarab I, domnul Țării Românești.
- coaliția a fost înfrântă, țarul bulgar căzând în bătălia de la Velbujd (Küstendil), la 28 iulie 1330.
- regele sârb a cucerit orașul Niș și o parte a Macedoniei occidentale și a retrimis la Constantinopol pe Teodora, sora lui Andronic al III-lea, văduva lui Șișman, instalând pe Ioan Ștefan, fiul lui Mihai Șișman, căsătorit cu Ana, fiica regelui sârb.
- momentul poate fi considerat ca început al hegemoniei sârbe în Balcani.
- domnia lui Ioan Ștefan nu a durat mult căci, în primăvara lui 1331, o grupare a boierilor bulgari l-a alungat instalând pe Ioan Alexandru în locul său.
- obligat să se ocupe în exclusivitate cu apărarea provinciilor europene, Andronic al III-lea nu a putut să se opună înaintării turcilor în Asia Mică, otomanii reușind să pună mâna pe ultimele poziții ale Imperiului în această peninsulă.
- cu toate că Brusa a fost cucerită, statul otoman era încă unul din cele mai mici din zonă, dar în momentul în care Andronic îl învingea pe bunicul său, Orhan asedia Niceea.
- sosit în grabă, cu o oaste improvizată, basileul a pierdut bătălia de la Pelekanon și Niceea a fost cucerită, la 2 martie 1331.
- Orhan a atacat apoi Nicomedia care a căzut, în cele din urmă, în 1377.
- pe la 1340, el stăpânea 100 de fortărețe împingându-și hotarele până aproape de Scutari, nu departe de Bosfor.
- intervenția lui Orhan în treburile interne ale emiratului de Mysia i-au adus în stăpânire Pergamul și mai multe alte orașe.
- toate aceste anexări s-au realizat fără cea mai mică reacție a statului bizantin.
- Andronic și-a îndreptat principalele eforturi în direcția problemelor maritime care erau de un interes vital pentru Constantinopol.
- pirateria reprezenta, în acest context, o amenințare permanentă.
- ea era organizată de emirii turci din provinciile maritime și, după 1330, atacurile au devenit tot mai dese atât împotriva posesiunilor bizantine cât și a celor latine.
- în 1333, emirul de Sarukhan a condus o flotă de șaptezeci și cinci nave împotriva coastelor Traciei și numai apropierea lui Andronic l-a determinat să se retragă.
- ceva mai târziu, pirații turci au ocupat Rhodosto, la numai câteva ore de Constantinopol, și a fost necesară o expediție comandată de împărat pentru a-i alunga.

- în sfârșit, împrejurările Constantinopolului au fost atacate de cete turcești din statul otoman și Ioan Cantacuzino a fost cel care i-a respins după o crâncenă luptă, masacrându-i aproape pe toți.
- pentru a pune capăt pirateriei ar fi fost nevoie de o marină de război, ceea ce lipsea Imperiului.
- corsarii turci se temeau mai mult de navele fraților Martin și Benedict Zaccaria, suveranii insulei Chios, pe care Andronic al II-lea o cedase unchiului lor, în 1304.
- ei au întreținut o permanentă teroare față de turci ale căror nave le capturau dar, profitând de tulburările din Imperiu, Martin l-a înlăturat pe fratele său și s-a proclamat independent.
- aceasta a determinat o expediție bizantină împotriva insulei și înlăturarea lui.
- însă statele care își împărțeau stăpânirea asupra Arhipelegului erau prea divergente pentru a acționa cu eficacitate împotriva piraților.
- Veneția a propus papalității crearea unei ligi navale a statelor creștine care să debaraseze Mediterana orientală de pirați.
- având în vedere poziția sa geografică, era important ca și Bizanțul să facă parte din această ligă.
- acțiunea militară se preconiza să aibă caracterul unei cruciade.
- pentru aceasta însă, în viziunea inițiatorilor, era necesară o întoarcere la uniunea religioasă între cele două Biserici.
- această intenție corespunde dorinței lui Andronic al III-lea pe care Ana de Savoia îl împingea să recunoască autoritatea papală.
- Mihail Paleologul fusese, pe vremuri, pentru realizarea acestei uniri cu scopul de a evita o cruciadă împotriva Constantinopolului.
- de acum în acolo, unirea trebuia să aibă ca rezultat pornirea unei acțiuni militare pentru salvarea Imperiului. Este momentul în care s-a produs o mutație în politica imperială.
- dar această primă ligă navală a eșuat datorită neînțelegerilor între Genova și Veneția.
- în ceea ce privește relațiile cu papa, Andronic al III-lea a militat pentru reluarea lor dar, știind cât de ostili erau supușii săi față de unire, a apelat la doi străini: călugărul Varlaam de Calabria și venețianul Ștefan Dandolo pe care i-a trimis în secret la Benedict al XII-lea, la Avignon, unde se afla reședința papală din 1309.
- Varlaam a pledat călduros cauza grecilor încercând să-l convingă pe papă că singurul mijloc de a-i câștiga era de a le oferi la început ajutor și abia apoi să se întrunească un sinod ecumenic care să rezolve problemele dogmatice în litigiu.
- Benedict al XII-lea a respins argumentele și totul s-a mărginit la un schimb de mesaje (1359).

- pe de altă parte, condițiile înseși din interiorul Bizanțului erau mult prea defavorabile unirii.
- în 1337 a început marea dispută isihastă.
- protagonistul ei a fost învățatul călugăr athonit Grigore Palamas (1296-1359) împotriva căruia s-a ridicat Varlaam de Calabria, emigrat la Tesalonic.
- așa cum arată Părintele Dumitru Stăniloae, după epoca patristică, controversa isihastă a fost cel mai important episod din istoria spiritualității ortodoxe: „În controversa aceasta se înfruntă mistică răsăriteană, care afirmă o cunoaștere directă și duhovnicească a lui Dumnezeu cu raționalismul scolastic care nu crede decât în ceea ce descoperă rațiunea deductiv din natură”.
- încă din vechime isihăști erau acei călugări care trăiau ca pustnici, într-o riguroasă asceză și viață mistic contemplativă, în tăcere (σιγησια).
- potrivit reprezentanților noului curent, răspândit mai ales în Răsărit, printr-o contemplație continuă, îndelung exercitată, se putea realiza o mai mare apropiere de Dumnezeu, până la vederea luminii dumnezeiești, chiar cu ochii trupești.
- isihia a fost practică la început de părinții deșertului care au avut loc ca sursă de inspirație Filocalia și care și-au însușit ca disciplină de dezvoltare a vieții interioare invocarea continuă a numelui lui Iisus, „Rugăciunea inimii” numită și „Rugăciunea lui Iisus” sau „Rugăciunea pură”.
- ea constă din cuvintele: „Doamne Iisus Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine păcătosul”.
- întemeietorul propriu zis al doctrinei a fost Sfântul Ioan Scărarul († 649), autorul lucrării „Scara Raiului” în care recomandă rugăciune monologică, adică redusă la un singur cuvânt: „Iisuse”.
- pentru părinții isihăști, teoria și practica rugăciunii lui Iisus, meditația în tăcere asupra numelui lui Iisus și starea de liniște pe care aceasta o producea nu erau un scop în sine.
- isihia crea mai degrabă o stare în care se practicau virtuțile, dintre care cele mai importante sunt curăția inimii (apathia), pocăința (metanoia) dar mai ales sobrietatea și atenția inimii.
- disputa pe marginea preceptelor isihaste a dus până la necesitatea convocării unui sinod care și-a început lucrările la Sfânta Sofia, la 10 iunie 1341, sub conducerea basileului, care a dat câștig de cauză isihasmului.
- orgoliosul Varlaam s-a întors în Italia.
- la cinci zile după încheierea lucrărilor sinodului, Andronic al III-lea a murit lăsând ca urmaș un copil de 9 ani, sub tutela unei împărătese de origine occidentală și pe care credința ei latină și antiisihastă au făcut-o să nu se bucure de popularitate.
- un an mai târziu Varlaam a trecut la catolicism și a ajuns episcop, atacând apoi nu numai isihasmul dar și Ortodoxia.

5. 4. A DOUA FAZĂ A RĂZBOAIELOR CIVILE (1341 - 1347):

- Andronic murea lăsându-și planurile nerealizate.
- un singur om îi putea continua opera și acesta era Ioan Cantacuzino, dar el a refuzat autoritatea imperială.
- avea ca dușmani doi oameni importanți pe care îi ajutase să-și dobândească pozițiile: patriarhul Ioan Calecas și parakimomenosul Alexios Apocaucos.
- aceștia i-au întreținut o atmosferă potrivnică în fața Anei de Savoia.
- simțindu-se suspectat, Ioan Cantacuzino și-a dat demisia din calitate de regeț pe perioada minoratului lui Ioan, fiul lui Andronic al III-lea, dar decizia a fost refuzată.
- în timpul uneia din absențele sale, cei doi au obținut de la împărăteasă ca Ioan Cantacuzino să fie eliberat de toate însărcinările sale, nepermițându-i-se nici măcar să vină la Constantinopol pentru a se apăra.
- la aflarea veștii, Ioan Cantacuzino s-a proclamat împărat la Didymotika (26 octombrie 1341), dar a pus să fie aclamat înaintea numelui său pe cel al moștenitorului legitim, Ioan al V-lea.
- la nici o lună mai târziu, la 19 noiembrie, minorul Ioan al V-lea era încoronat solemn la Constantinopol ca basileu, conducerea fiind preluată de o regență formată din Ana de Savoia, Ioan Calecas și Apocaucos, acesta din urmă având rolul de conducător.
- începea un nou război civil care avea cauze mult mai profunde decât lupta pentru putere.
- Cantacuzino reprezenta marea nobilime latifundiară, pe arhonții pe care îi formase în cea mai mare parte a orașelor, în secolul al XIV-lea, micii meșteșugari artizani, negustori și chiar țărani.
- ura acestor clase împotriva nobililor, incitate de oameni ambițioși și parveniți precum Apocaucos, explică izbucnirea celei de a doua faze a războiului civil care, spre deosebire de prima, a avut caracterul unui război social iar ca rezultat, grăbirea dezorganizării interioare și aservirea Imperiului față de străinătate, la care fiecare din cele două partide au făcut apel fără nici un fel de reținere.
- a fost, mai ales, un război al intrigilor și al combinațiilor diplomatice.
- încă de la izbucnirea lui, el a avut caracterul unui duel între Apocaucos care avea alături de el masele populare și Ioan Cantacuzino, susținut de arhonți, călugări și isihăști.
- stabilit în poziția fortificată de la Didymotika, Ioan Cantacuzino și-a organizat armata și a pretins comandanților de orașe din Tracia și Macedonia să i se supună.
- în prima parte a războiului (iarna 1341 – sfârșitul lui 1344), Ioan Cantacuzino n-a cunoscut decât insuccese.
- de la început marșul său asupra Constantinopolului a fost oprit la Adrianopol de către bulgari.

- în martie 1342, s-a îndreptat împotriva Tesalonicului dar s-a oprit când a aflat despre triumful mișcării populare a zeloților îndreptată împotriva nobililor din oraș.
- două încercări succesive de a ocupa orașul, una din ele în noiembrie 1343, cu ajutorul emirului din Smirna, Omur-beg, au eșuat.
- în octombrie 1344, situația lui Ioan Cantacuzino era deosebit de critică.
- la instigarea Anei de Savoia, regele Ștefan Dușan al Serbiei și țarul Ioan Alexandru al Bulgariei, au invadat Tracia.
- la îndemnul patriarhului, la Constantinopol s-a format o armată de voluntari și Apocaucos, stabilit la Heracleea, a încercat de trei ori să-l asasineze pe Cantacuzino dar, la sfârșitul aceluiași an, situația s-a schimbat.
- trupele lui Ștefan Dușan au fost respinse de turcii lui, Omur-beg iar bulgarii au fost siliți să se retragă. Ana de Savoia a dorit și ea începerea tratativelor iar Apocaucos nu s-a opus.
- situația lui Ioan Cantacuzino s-a schimbat dar operațiunile se desfășurau lent, cei doi adversari aflați față în față fiind la fel de slăbiți.
- nereușind să ocupe cu forțe proprii Adrianopolul, în ianuarie 1345, Cantacuzino s-a adresat lui Orhan, și-a logodit fiica, pe Theodora, cu el și a introdus 6.000 de otomani în Europa, spre marea neliniște a genovezilor din Galata.

5. 5. DOMNIA LUI IOAN CANTACUZINO (1347 - 1355). TRIUMFUL ISIHASMULUI:

Învingător în războiul civil, stăpân pe Constantinopol dar nu și pe întregul Imperiu, noul basileu a trebuit să țină seama la început de sentimentul legitimist al lui Ioan al V-lea, în ochii căruia el nu era decât un uzurpator. Prin tratatul încheiat cu Ana de Savoia, Ioan Cantacuzino era recunoscut împărat, urmând să domnească singur timp de zece ani.

Începuturile domniei l-au pus pe Ioan Cantacuzino în fața isihasmului. Sinodul de la Sfânta Sofia, din 1341, n-a pus capăt disputei. Dimpotrivă. Ea s-a extins și în domeniul politic. Adepții erau membrii partidei zeloților iar adversarii avea în frunte pe Ana de Savoia și pe patriarhul Ioan Calecas. La sinodul de la Sf. Sofia, monahul Akindynos a atacat pe Grigore Palamas, susținătorul ei și acesta din urmă a fost condamnat de un nou sinod prezidat de patriarhul Ioan Calecas. Cum eruditul Palamas era prieten al lui Ioan Cantacuzino, Ana de Savoia l-a aruncat în temniță (1345).

Situația s-a schimbat total după intrarea lui Ioan Cantacuzino în Constantinopol. Ana de Savoia a trecut de partea isihasiștilor. Palamas și-a redobândi funcția, un sinod a confirmat destituirea lui Calecas și numirea monahului Isidor, isihast vestit, arhiepiscop de Monembasia, în demnitatea de patriarh. În 1351, un nou sinod, ținut la Blacherne, a pus față în față pe Palamas cu un nou opozant, eruditul Nichifor Gregoras, pe care Cantacuzino încercase în zadar să-l atragă de partea sa. Basileul și-a impus propriul punct

de vedere iar Nichifor Gregoras a fost internat în mănăstirea Chira. Triumful isihăștilor a fost, astfel, complet.

În esență, pentru Imperiul bizantin, isihasmul a reprezentat o reacție la puternicele tendințe de latinizare și raționalism din secolele XII-XIII și revenirea la o riguroasă linie conservatoare și națională. Ea a accentuat prăpastia dintre Biserica latină și cea greacă, dintre cele două lumi, cea apuseană și cea răsăriteană.

La intrarea în Constantinopol, Ioan Cantacuzino a proclamat o amnistie generală și toți supușii Imperiului au trebuit să depună un jurământ de credință față de cei doi suverani. Mult mai dificilă era însă restabilirea ordinii și prosperității în stat. O încercare a basileului de a determina notabilitățile Constantinopolului să contribuie prin danii la restabilirea finanțelor publice, s-a lovit de o opoziție unanimă. În plus, cu toate eforturile lui Ioan al VI-lea, cele două tabere ale războiului civil n-au depus armele. În provincii nu mai exista nici un fel de siguranță. Cete de turci năvăleau mereu în Tracia. Rezultatele domniei lui Andronic al III-lea au fost compromise. Insula Chios, pe care acesta o anexase, a fost reocupată de genovezi la fel ca și Phocea Nouă și Phocea Veche, în Bithinia, pe malul Mării Egee.

Tesalonicul dominat de zeloți, a refuzat să-l recunoască pe Ioan al VI-lea ca basileu și nu a voit să-l accepte nici pe Grigore Palamas ca arhiepiscop. Abia în 1350, după multe și felurite încercări, cu ajutorul unei flote de corsari turci, s-a reușit alungarea zeloților care voiau să închine orașul țarului sârb Ștefan Dușan. Acesta, în timpul războiului civil, a izbutit să-și extindă statul în mod considerabil, anexând Macedonia iar prin ocuparea orașelor Serrhes și Kavala, să obțină ieșire la Marea Egee. Ștefan Dușan, precum odinioară bulgarul Simion, voia să cucerească Constantinopolul și să unească sub aceeași putere imperială pe sârbi, greci și toate popoarele balcanice. În duminica Sfintelor Paști, în 13 aprilie 1346, o adunare a episcopilor ținută la Skoplje, de fapt un adevărat sinod, a numit ca patriarh al sârbilor pe mitropolitul de Peč, apoi l-a încoronat pe Ștefan ca țar sau basileu „al sârbilor și romanilor”.

Ștefan a pus să fie reprezentat pe monedelele bătute de el în costumație imperială, și-a organizat curtea după model bizantin, a confirmat prin legile sale dispozițiile date de antecesorii săi basilei, mai ales pe cele referitoare la privilegiile acordate mănăstirilor și a publicat el însuși hrisobule în favoarea mănăstirilor de la Athos, trecute sub ascultarea sa împreună cu Peninsula Chacidică.

Cu această putere tânără, Ioan Cantacuzino nu se putea lupta de la egal la egal. A solicitat ajutorul turcilor și Orhan i-a trimis zece mii de oșteni care i-au respins pe sârbi din Tessalia dar au pustiit cumplit toată regiunea. Ei au revenit însă și au cucerit Epirul, Tessalia, Acarnania și Etolia.

Un prim succes al lui Ioan Cantacuzino a fost amintita ocupare a Tesalonicului în 1350, din fața aceluiași intenții ale lui Ștefan Dușan. Momentul a marcat

reculul puterii țarului sârb, subminată și de partidele boierești din interior. În ianuarie 1350, după ce basileii au redobândit câteva cetăți din Macedonia, s-a semnat pacea între beligeranți. Țarul sârb ceda Tessalia, Acarnania și sud-estul Macedoniei până la Serrhes, dar nu a renunțat la planul de a cuceri Constantinopolul. Dându-și seama însă că nu o va putea face fără sprijinul unei flote, el a căutat să încheie o alianță cu Veneția.

Problemele financiare ale lui Ioan Cantacuzino nu erau nici ele ușoare. Ciurma neagră, adusă în 1348 de navele genoveze din porturile nordice ale Mării Negre, au decimat populația Constantinopolului. Între victime s-a numărat și Andronic, fiul basileului. Între 1348-1349 s-a desfășurat „**războiul Galatei**” determinat de încercarea lui Ioan Cantacuzino de a reconstitui o flotă bizantină pentru înlăturarea influenței economice a genovezilor din Galata. Flota ligură a atacat și incendiat navele imperiale și a organizat apoi o blocadă a Constantinopolului. O nouă victorie genoveză în primăvara lui 1349, a determinat semnarea unui tratat prin care basileul recunoaște vechile privilegii ale ligurilor din Imperiu.

Această pace n-a durat mult deoarece, în 1351, conflictul dintre Veneția și Genova a reizbucnit. Cauza principală era o nouă încercare a Genovei de a elimina rivala sa din Marea Neagră, barând Bosforul. Ioan Cantacuzino a refuzat să se alieze cu Veneția care s-a adresat regelui Aragonului. Încercarea basileului de a se menține neutru, a eșuat. Ca urmare a unui atac venețian asupra Galatei, genovezii au bombardat zidurile Constantinopolului, astfel că împăratul a fost nevoit să cheme flota venețiană și s-a semnat un tratat de alianță oneros pentru Imperiu (august 1351).

Conflictul dintre cele două puteri maritime au avut loc în interiorul Imperiului, distrugerile fiind în exclusivitate pe teritoriul său. Războiul, încheiat după bătălia de la Portolongo (noiembrie 1354), n-a dat câștig de cauză nici uneia dintre părțile aflate în conflict. Abandonat, Ioan Cantacuzino a trebuit să semneze un tratat prin care ceda genovezilor orașele Heracleea și Selimbria, consimțind și mărirea teritoriului Galatei unde aceștia își aveau cartierul. Accesul în Marea Neagră era interzis navelor constantinopolitane.

În timp ce aceste tragice evenimente se petreceau la Constantinopol, Ioan al V-lea Paleologul, denunțând tratatul semnat cu Ioan Cantacuzino a început campania militară în provincie. Din Tesalonic unde l-a lăsat Ioan al VI-lea Cantacuzino, el a dus tratative cu Ștefan Dușan care s-a angajat să-l ajute în a se proclama ca unic împărat (iunie 1351). Ioan al V-lea a ocupat Adrianopolul atunci când genovezii lui Paganino Doria atacau Constantinopolul (septembrie 1351). Ioan al VI-lea a încercat să-l alunge (iunie 1352) dar el a continuat lupta cu trupele sârbești și bulgare, după ce a încheiat o alianță cu Veneția.

La rândul său, Ioan Cantacuzino nu a ezitat să apeleze la otomani, să prădeze bisericile din capitală de odoare pentru a putea plăti solda la douăzeci de mii de oameni oferiți de Orhan, promițându-i cedarea unor fortificații în Tracia.

Ajutorul oferit de otomani a readus stăpânirea basileului asupra Traciei și Macedoniei. Tânărul Ioan al V-lea Paleologul a încercat în zadar să atragă și el pe turci și a trebuit să se refugieze în insula Tenedos. În 1354, Matei Cantacuzino, fiul basileului a fost încoronat solemn în biserica din Blacherne. Părea că s-a născut o nouă dinastie când, evenimentele neașteptate au intervenit în defavoarea sa. Cantacuzino își datora succesele lui Orhan. Dar, brusc, alianța s-a rupt. La 2 martie 1354, în noaptea dinaintea Duminicii Ortodoxiei, un cutremur puternic a distrus zidurile portului Gallipoli și ale orașelor din jur. Otomanii, care se aflau în peninsulă, au profitat de panica iscată, au considerat cataclismul ca un semn al lui Allah și au ocupat-o. Stăpânind Gallipoli, ei își asigurau controlul strâmtorilor Dardanele și capul de pod care să le faciliteze pătrunderea în Europa.

Incidentul a provocat ruperea alianței care reprezenta principala forță a lui Cantacuzino. În iunie 1354, Soliman, urmașul lui Orhan, a devastat Tracia și a împiedicat pe locuitori să-și secere recolta de grâu. O încercare a basileului de a se împăca cu Ioan al V-lea a fost respinsă (iunie 1354). În noiembrie, un corsar genovez, Francesco Gattilusio care dispunea de două galere l-a readus pe Ioan al V-lea la Constantinopol. La vestea sosirii sale, o răscoală a locuitorilor capitalei în favoarea acestuia l-au determinat pe Ioan Cantacuzino să abdice. El s-a retras la mănăstirea Vatopedi de la Muntele Athos apoi, din 1380, la mănăstirea din Mistra, alături de fiul său, Matei.

În perioada sa monahală, Cantacuzino și-a scris opera istorică (**Istoria**), ce se referă la evenimentele din anii 1320-1356, lucrare valoroasă, merită să justifice atitudinea politică a autorului din perioada cât a îndeplinit funcții la curte, inclusiv pe cea imperială.

N-a mai încercat niciodată să reia puterea, murind la 15 iunie 1383. Domnia lui Ioan Cantacuzino a marcat în procesul de involuție a Imperiului un moment deosebit de grav: pătrunderea turcilor otomani în Europa.

